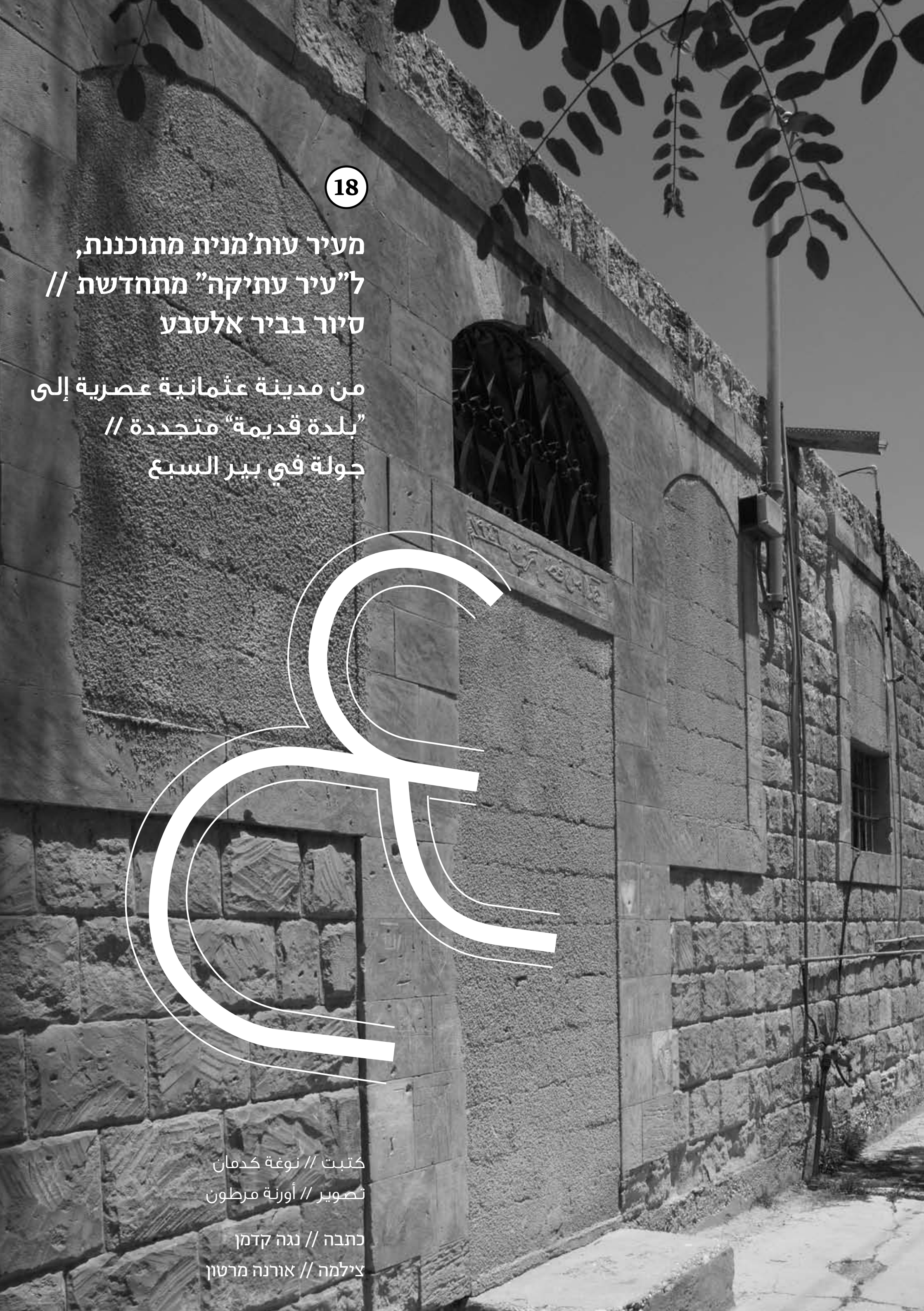

18

מעיר עות'מנית מתוכננת, ל"עיר עתיקה" מתחדשת // סיור בביר אלסבע

من مدينة عثمانية عصرية إلى "بلدة قديمة" متجددة // جولة في بير السبع

كتبت // نوغة كدمان
تصوير // أورنة مرطون

כתבה // נגה קדמן
צילמה // אורנה מרטון

באר שבע היא העיר היחידה בארץ שהוקמה בידי העות'מנים במהלך מאות שנות שלטונם כאן. מספר סיבות חברו להקמתה, בהן הרצון לשלוט בבדווים ולעיירם והשאיפה לחסום את ההתקדמות הצפויה של הבריטים ממצרים. העיר החדשה מוקמה באתר שהיה מיושב כבר לפני אלפי שנים, וקמה כעיר מודרנית ומתוכננת שרחובותיה כשתי וערב. כיום נותרו מאות מבנייני ביר אלסבע הערבית במה שמכונה "העיר העתיקה" של באר שבע הישראלית. "העיר העתיקה" היתה עם ייסודה המרכז המסחרי של העיר, ידעה עשרות שנים של הזנחה, ובשנים האחרונות רואה ניצנים של שיקום והתחדשות בנייניה ורחובותיה.

ביר אלסבע بير السبع

מספר תושבים בשנת 1945 // כ-5,570	عدد السكان في العام ١٩٤٥ // نحو ـ ٥,٥٧٠
מספר בתים בשנת 1931 // כ-545	عدد البيوت في العام ١٩٣١ // نحو ـ ٥٤٥
מקורות פרנסה עיקריים עד 1948 // בעיקר מסחר, וכן מלאכה, טחינת קמח, פקידות ושירותים	مصادر المعيشة الأساسية حتى العام ١٩٤٨ // التجارة أساسا، الحرف، طواحين القمح، خدمات ووظائف
בתי ספר // שני בתי ספר ממשלתיים, לבנים ולבנות, וכמה בתי ספר פרטיים. כולם עד רמה של חטיבת ביניים.	مدارس في المدينة // مدرستان حكوميتان للبنين والبنات وعدد من المدارس الخاصة. كلها حتى الإعدادية.
אתרי דת // מסגד גדול ומסגד קטן, שתי כנסיות ובית קברות	مواقع دينية // المسجد الكبير والمسجد الصغير، كنيستان ومقبرة

תמונת שער: פתחים אטומים // صورة الغلاف: مداخل مسدودة

بير السبع هي المدينة الوحيدة في إسرائيل التي أقيمت بيد العثمانيين خلال حكمهم للبلاد. جُملة من الأسباب كانت في أساس إقامتها، من بينها الرغبة في السيطرة على البدو وتمدينهم والتطلّع إلى صدّ التقدم المرتقب للبريطانيين من مصر. المدينة الحديثة مقامة في موقع كان مسكونا قبل آلاف السنين وقد أقيمت وفق تخطيط برزت فيه الشوارع الواسعة جدا. اليوم، بقي هناك المئات من مباني بير السبع العربية فيما يُسمى «البلدة القديمة» لبئر السبع الإسرائيلية التي كانت عند تأسيسها المركز التجاري للمدينة، وقد تعرضت على مدار عقود للإهمال فيما تشهد في السنوات الأخيرة بعض مبادرات الترميم والتجديد لشوارعها وأبنيتها.

תאריך כיבוש // ה-21 באוקטובר 1948	تاريخ الاحتلال // ٢١ تشرين الأول ١٩٤٨
היכן נמצאים הפליטים // רובם ברצועת עזה או בירדן, וכעשירית מהם בגדה המערבית.	أين يتواجد اللاجئون اليوم // غالبيتهم في قطاع غزة أو الأردن، وحوالي عُشرهم في الضفة الغربية.
יישובים יהודיים על אדמות הכפר // העיר באר שבע הישראלית	بلدات يهودية على أراضي بير السبع // مدينة بئر السبع الإسرائيلية.
יישובים פלסטיניים הרוסים קרובים // באיזור לא היו כפרי קבע לפני 1948, אך נעקרו ממנו קרוב ל-100,000 בדווים.	بلدات فلسطينية قريبة مهدومة // لم تكن في المنطقة قرى ثابتة قبل العام ١٩٤٨، إلا أنه هُجر منها نحو ١٠٠ ألف من البدو.

באר שבע بير السبع // ביר אלסבע بير السبع

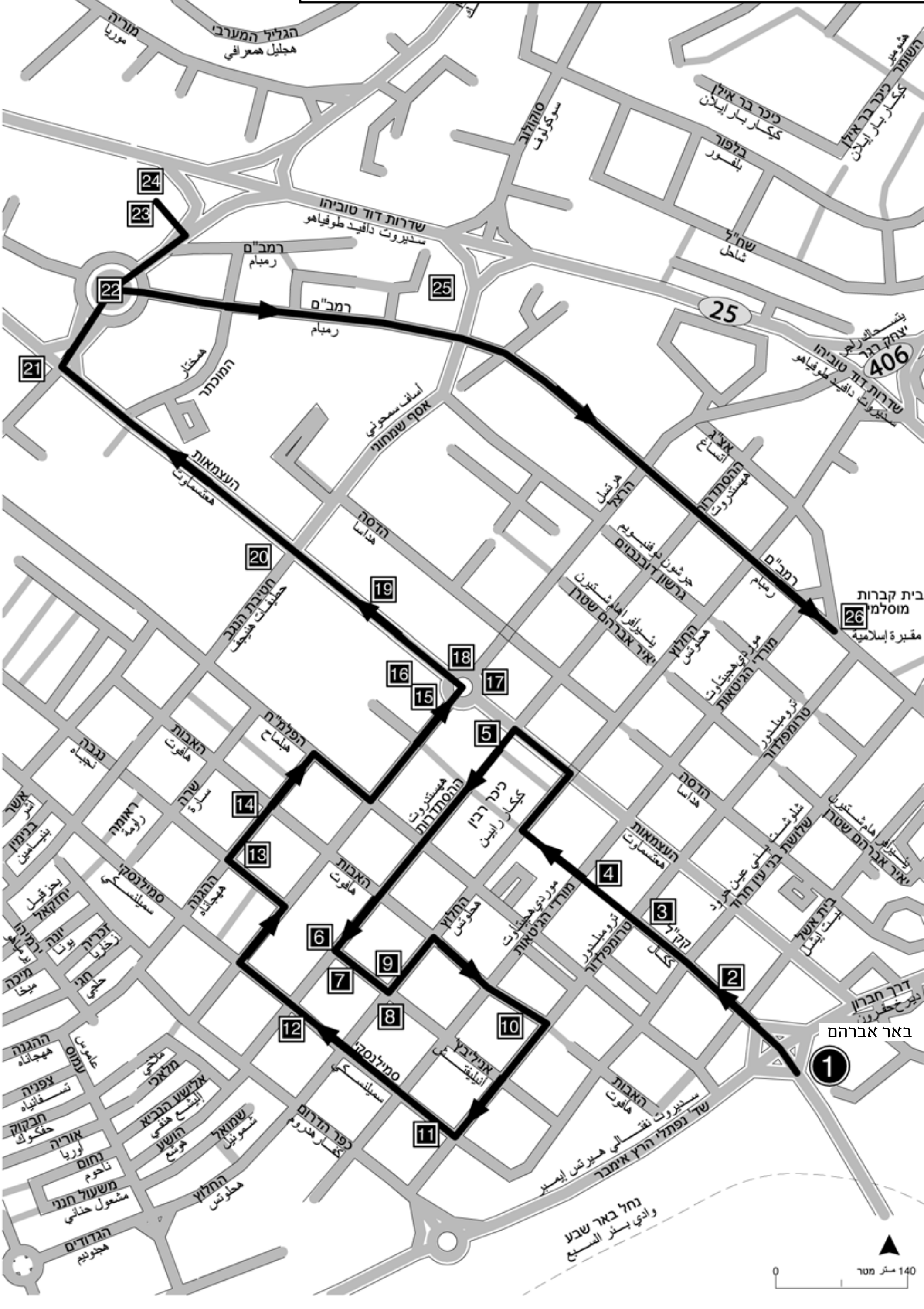

פרטי המסלול
تفاصيل المسار

סוג מסלול // רגלי	**نوع المسار //** سيرا على الأقدام
נקודת מוצא // מרכז המבקרים "באר אברהם", ברחוב דרך חברון 1 (פינת רחוב קק"ל) בבאר שבע	**نقطة الانطلاق //** مركز الزوار "بئير أبراهم"، في شارع ديرخ حبرون ١ (زاوية شارع "ككال") في بئر السبع
נקודת סיום // בית הקברות המוסלמי	**نقطة النهاية //** المقبرة الإسلامية

הגעה ברכב // מהכניסה לבאר שבע מצפון ממשיכים בכביש הראשי (יצחק רגר); בצומת אלי כהן פונים שמאלה בשדרות דוד חכם; ברמזור הבא פונים ימינה לדרך חברון, וברמזור השני פונים שמאלה לחניה של מרכז המבקרים.	**الوصول في السيارة //** من مدخل بئر السبع من الشمال نواصل في الشراع الرئيسي (يتسحاق ريجر)، في مفرق إيلي كوهن نتجه يسارا في سدروت دافيد حخام، في الشارة المرورية التالية نتجه يسارا إلى الموقف في مركز الزوار.
הגעה בתחבורה ציבורית // אל התחנה המרכזית בבאר שבע מגיעים כל האוטובוסים הבין־עירוניים שנוסעים אל העיר, וסמוך לה נמצאת תחנת הרכבת "באר שבע מרכז". משם ניתן לקחת אוטובוס מקומי לדרך חברון (קווים רבים נוסעים לכיוון זה), או ללכת כרבע שעה: הולכים בשביל להולכי רגל בדרך אילת. חוצים את הכביש במעבר החציה המרומזר וממשיכים ברחוב בית אשל. ברחוב קק"ל פונים שמאלה וחוצים את הכביש אל מרכז המבקרים ברחוב דרך חברון.	**الوصول بالمواصلات العامة //** كل الباصات الآتية إلى بئر السبع من خارجها تصل إلى المحطة المركزية التي توجد بجوارها محطة قطار بئر السبع مركاز. من هنا يُمكن أخذ باص محلي إلى طريق حبرون (الكثير من الخطوط تسير إلى هذا الاتجاه) أو نسير حوالي ربع ساعة: نسير في ممر للمشاة إلى شارع إيلات. نقطع الشارع في ممر المشاة حيث الشارة المرورية ونواصل في شارع بيت إيشل. في شارع "ككال" نتجه يسارا ونقطع الشارع إلى مركز الزوّار في طريق حبرون.
אורך המסלול // כ־4 קילומטרים	**طول المسار //** نحو ٤ كم
משך המסלול // כשלוש שעות	**مدة المسار //** حوالي ثلاث ساعات
דרגת קושי // קל	**درجة الصعوبة //** سهل
עונה ממומלצת // סתיו, חורף, אביב	**الموسم المفضل //** الخريف، الشتاء، الربيع

באר אברהם –
כור מחצבתה של באר שבע 1

שעות הפתיחה של מרכז המבקרים:
א'-ה': 16:00-8:00, ו': 12:00-8:00. דמי כניסה – 5 ש"ח. כדאי לקחת במקום מפת סיור רגלי בעיר העתיקה, שתקל על ההתמצאות בסיורנו.

بئر أبراهام -
مولد بئر السبع 1

ساعات افتتاح مركز الزوار:
الأحد - الخميس - ٨:٠٠ - ١٦:٠٠، الجُمعة - ٨:٠٠ - ١٢:٠٠ . رسوم الدخول ٥ شيكل. يفضّل التزود من هناك بخارطة لجولة سيرا على الأقدام للاستدلال بها.

على مدار مئات وربما آلاف السنين كانت هذه البئر مصدر المياه الأساسي لسكان المنطقة.

הבאר הקדומה המכונה באר אברהם היא הגדולה והשופעת במי תהום, מבין מאות בארות שבתחומי העיר באר שבע. במשך מאות או אלפי שנים היא היתה מקור המים העיקרי של תושבי האיזור, וניתן לראות את החריצים שחרצו בה חבלי הדליים במשך הזמן. לפי המסורת, כאן התרחש הסיפור המקראי של פגישתם של אברהם העברי ואבימלך הפלשתי, אשר יישבו את הריב שהתגלע ביניהם בדבר הבעלות על הבאר, נשבעו וכרתו ברית (בראשית כא, ל-לג). לפי אחת הגרסאות, אותן באר ושבועה הן מקור שמה של באר שבע, שהתגלגל בהמשך לביר אלסבע בערבית. בבאר שבע המקראית נולדו לאברהם, שנחשב לאב העברים והערבים, בנו יצחק משרה ובנו ישמעאל מהגר. את האחרונה שילח אברהם עם בנה, "ותתע במדבר באר שבע" (בראשית כא, יד).

יישוב מהתקופה הכלכוליתית קדם לבאר שבע המקראית, ואחריה היתה באר שבע מרכז צבאי ומנהלי באימפריה הרומית, ועיר מחוז נוצרית בימי הביזנטים. כנראה שבאר שבע חדלה מלהיות

البئر القديمة المسماة بئر أبراهام هي البئر الأكبر الغزيرة بالمياه الجوفية، من بين مئات الآبار في محيط مدينة بئر السبع. على مدار مئات وربما آلاف السنين كانت هذه البئر مصدر المياه الأساسي لسكان المنطقة. يُمكننا أن نرى الأخاديد التي حفرتها فيها حبال الدِلاء على مرّ الزمن. حسب الموروث، هنا حصلت القصة من «المِكراة» التي تتحدث عن لقاء إبراهيم العبري وأبيمِلخ الفلستي، اللذين سوّيا النزاع بينهما بشأن الملكية على البئر، أقسما وتعاهدا (سفر بريشيت، ٢١، ٣٠، ٣٣). وحسب إحدى الروايات إن تلك البئر وذاك القسَم هما أصل تسمية المدينة «بئر السبع» - شيبع بالعبرية ومنها «نشباع» أقسم - الذي تدحرج إلى بئر السبع بالعربية. في بئر السبع حسب المِكراة وُلد لإبراهيم، الذي يُعتبر أب العبريين والعرب، ابنه يتسحاق من سارة وابنه إسماعيل من هاجر. الأخيرة أطلقها إبراهم مع ابنها «وتضيع في صحراء بئير شيبع» (بريشيت ٢١، ١٤).

بلدة من الحقبة الكلكوليتية سبقت في الموقع بئر السبع من المِكراة، بعدها تحولت بئر السبع إلى مركز عسكري وإداري في الإمبراطوية الرومانية

במשך מאות או אלפי שנים היתה הבאר מקור המים העיקרי של תושבי האיזור, וניתן לראות את החריצים שחרצו בה חבלי הדליים במשך הזמן.

מיושבת בעקבות הכיבוש הערבי במחצית המאה השביעית, אך גם לאחר מכן שימשו בארותיה את הבדווים שחיו באיזור, ושבטים רבים הקפידו לחנות במרחק שאינו עולה על יום נדודים ממנה.

בשנות הארבעים של המאה ה-19 התחזק שלטונם של העות'מנים בארץ, והבדווים, שנהגו במשך מאות שנים לערוך עסקאות חליפין עם יושבי הקבע במבואות הערים יפו ולוד, נדחקו דרומה והחלו להנהיג ימי שוק שבועיים במקומות שונים, בהם ליד בארות באר שבע. סוחרים מעזה ומהר חברון החלו להגיע לכאן על מנת לסחור עם הבדווים בבעלי חיים ובתבואות. בשנת 1897 בנה שיח' בדווי מבני אבן ואנטיליות מעל לשתי בארות, והמים נמכרו לתושבי הסביבה.

בסוף המאה ה-19 החליטו העות'מנים להקים בנגב מחוז חדש, כדי להגביר כוחם באיזור כמענה לאיום בריטי אפשרי מדרום, על מנת לשלוט בבדווים ולגבות מהם מסים, וכחלק ממדיניות כללית של הסולטן לחזק איזורי ספר מדבריים באימפריה.

ومدينة قضاء مسيحية زمن البيزنطيين. كما يبدو لم تعد بئر السبع مسكونة في أعقاب الاحتلال العربي في نصف القرن السابع، وبعد ذلك، أيضا، استعمل آبارها البدو الذين عاشوا في الجوار، واعتادت قبائل كثيرة أن نحط رحالها على بُعد يوم من الترحال من المدينة.

في سنوات الأربعين من القرن الـ ١٩ تعزز حكم العثمانيين في البلاد، والبدو الذين اعتادوا خلال مئات السنين عقد صفقات المقايضة مع السكان الدائمين في مشارف يافا واللد، تم إبعادهم جنوبا وبدأوا اعتماد أيام سوق في أماكن مختلفة ومن بينها آبار بئر السبع. تجار من غزة وجبل الخليل بدأوا يصلون إلى هنا لغرض الاتجار مع البدو بالبهائم والمحاصيل. في العام ١٨٩٧ بنى شيخ بدوي مبنيين من حجر فوق اثنين من الآبار وباع المياه لسكان المنطقة.

قرر العثمانيون في أواخر القرن الـ ١٩ إقامة قضاء جديد في النقب كتعزيز لقوتهم في المنطقة تحسبا من تهديد بريطاني محتمل من الجنوب،

באותה עת התקיים מאבק בין שבטי העזאזמה והתראבין בנגב. בני העזאזמה פנו לשלטונות הטורקיים בבקשה שיבואו לעזרתם. השלטון, שבלאו הכי ביקש להגביר את שליטתו באיזור, שלח לראשונה כוחות צבא לאיזור, אשר הפסיקו את המלחמות.

באותה עת כבר שימש אתר הבארות כאתר מסחרי פעיל. נראה שרצון הטורקים לגבות מסים עבור העסקאות שהתבצעו במקום היווה שיקול בהחלטתם להתבסס בדרום דווקא בבאר שבע. שיקולים נוספים היו המים הזמינים שסיפקו הבארות, מיקומן על צומת דרכים ראשיות, והיותו של המקום איזור גבול בין נחלות של שלושה שבטים בדווים – תראבין, עזאזמה ואלתיא, אשר שימש כנקודת ריכוז מסורתית של תושבי האיזור.

لغرض السيطرة على البدو وجباية الضرائب منهم، وكجزء من سياسة عامة للسلطان تعزيز المناطق الحدودية الصحراوية في الإمبراطورية. في ذلك الوقت دار صراع بين عشائر العزازمة وطرابين في النقب. توجّه أبناء العزازمة للسلطات التركية بطلب مساعدتهم. فأرسلت السلطات العثمانية التي أرادت تعميق سيطرتها في المنطقة لأول مرة قوات عسكرية أوقفت المعارك.

في ذلك الوقت كان موقع الآبار مركزا تجاريا فعالا. ويبدو أن رغبة الأتراك في جباية ضرائب من الصفقات التي عُقدت في الموقع شكل اعتبارا لقرارهم التمركز في الجنوب وبالذات في بئر السبع. اعتبار آخر كان توافر الماء التي وفّرتها الآبار وموقعها على مفرق طرق رئيسة وكون الموقع منطقة حدودية بين أراض ثلاث عشائر بدوية . طرابين والعزازمة

وتم تخطيط المدينة بمساعدة مخططين ألمان وعرب على نحو يكون فيها عشر شوارع طولية وتسع شوارع عرضية كما هو الحال مع تخطيط المدن في مواقع عديدة من العالم.

הנוכחות העות'מנית בבאר שבע התחילה ליד הבארות, עם הקמת תחנת משטרה בסמוך להן בשנת 1896. עוד בטרם הוקמו בנייני הממשל העות'מניים של באר שבע, התמקמו נציגי השלטון באוהלים שהעמידו לרשותם הבדווים לצד הבארות, וגבו מסים מבאי המקום.

באתר באר אברהם ניתן לראות סרטון בן עשר דקות, שמציג את הבאר כסמל לאחווה ולשלום. הסרטון מתאר את ההיסטוריה של באר שבע, תוך שהוא מזכיר עות'מנים, בריטים, עולים מארגנטינה וממרוקו, אך לא ערבים – אם כי ניתן לראות בו את השוק הבדווי של ימינו.

כשנצא ממתחם באר אברהם נראה מולנו את נחל באר שבע הרחב, טיילת שנבנתה לאורכו, וגשר בעל קשתות שתלוי מעליו, בצד גשר מודרני. הגשר המקושת נבנה בידי הטורקים בתקופת מלחמת העולם הראשונה עבור קו רכבת לסיני, והוא שימש עד שנות השישים, עת נפגע בשטפון וגשר חדש החליף אותו.

والتيا بحيث شكل نقطة تجمع تقليدية لسكان المنطقة. التواجد العثماني في بئر السبع بدأ عند الآبار مع إقامة محطة شرطة بجوارها في العام ١٨٩٦. وقبل أن تُقام مباني الحكم العثماني في بئر السبع أقام ممثلو السطة في خيام خصصها لهم البدو بجانب الآبار وجبوا الضرائب من الوافدين إلى الموقع.

في موقع بئر أبراهام يُمكن مشاهدة فيلم قصير من عشر دقائق يعرض البئر كرمز للأخوة والسلام. يستعرض الفيلم تاريخ بئر السبع من خلال الإشارة إلى العثمانيين والبريطانيين والمهاجرين من الأرجنتين والمغرب . لكن دون العرب . وإن كان يُمكن أن نشاهد فيه سوق البدو الحالية.

عندما نخرج من محيط بئر السبع سنجد قبالتنا وادي بئر السبع الواسع والممشى الذي أُقيم على طوله وجسرا بقناطر معلقا فوقه إلى جانب جسر حديث. الجسر ذو القناطر بناه الأتراك في فترة الحرب العالمية الأولى في إطار مدّ خط قطار إلى سيناء وقد استُعمل حتى الستينيات إلى أن تضرر من مياه السيول وحلّ محلّه جسر جديد.

על פי עדותו של לוחם פלמ"ח שהשתתף בכיבוש באר שבע באוקטובר 1948, במהלך הקרב ניצבו בסמוך לנחל באר שבע לוחמי פלמ"ח עם מקלעים, שתפקידם היה לחסום בריחה של חיילים מבאר שבע דרך הוואדי בעת כיבושה – ובפועל להרוג את מי שמנסה לעבור, מבלי לבדוק אם זהו אזרח או איש צבא.

حسب شهادة أحد مقاتلي منظمة «بلماح» ممن شاركوا في احتلال بئر السبع في تشرين الأول ١٩٤٨، استحكم في إطار المعركة بجانب وادي بئر السبع مقاتلون من المنظمة مزودين بمدافع رشاشة كانت مهمتهم منع هروب جنود من بئر السبع عبر الوادي خلال احتلالها. عمليا قتل كل من يحاول المرور دون التأكد من كونه مدنيا أو رجلا عسكريا.

2 טיול ברחוב הראשי – "רחוב עשרים המטרים"

2 جولة في الشارع الرئيس. «شارع العشرين مترا»

נחצה את "דרך חברון" לכיוון צפון מערב, ונפסע ברחוב קק"ל שבלב "העיר העתיקה". רחוב זה היה הרחוב הראשי של ביר אלסבע, אשר הוקמה בידי העות'מנים ב–1901 על 2,000 דונם שנרכשו

نقطع «ديرخ حبرون» باتجاه الشمال الغربي في شارع «ككال» وسط «البلدة القديمة». كان هذا الشارع المحور الرئيس لبير السبع التي أقامها العثمانيون العام ١٩٠١ على حوالي ٢٠٠٠ دونم ابتاعوها من البدو.

באמצעות אדריכלים ומהנדסים ערבים וגרמנים תוכננה העיר עם עשרה רחובות אורך ותשעה רחובות רוחב בתבנית שתי וערב, האופיינית לערים מתוכננות במקומות רבים בעולם.

מבדווים. באמצעות אדריכלים ומהנדסים ערבים וגרמנים תוכננה העיר עם עשרה רחובות אורך ותשעה רחובות רוחב בתבנית שתי וערב, האופיינית לערים מתוכננות במקומות רבים בעולם. רוחבו של הרחוב הראשי עמד על 20 מטרים, לעומת רוחב של 15 מטרים בשאר רחובות העיר, והוא כונה "רחוב עשרים המטרים". מפגשי הרחובות יצרו 60 ריבועים בני ארבעה דונם כל אחד, וכל ריבוע כזה חולק לארבעה מגרשים, שיועדו לבניית בתים. מבנה העיר היה שונה מאוד מהערים הערביות הטיפוסיות בארץ, אשר נבנו עם חומה, רחובות צרים ומפותלים ואיזור שוק.

وتم تخطيط المدينة بمساعدة مخططين ألمان وعرب على نحو يكون فيها عشر شوارع طولية وتسع شوارع عرضية كما هو الحال مع تخطيط المدن في مواقع عديدة من العالم. بلغ عرض الشارع الرئيسي نحو ٢٠ مترا مقابل ١٥ مترا في باقي شوارع المدينة ومن هنا تسميته «شارع العشرين مترا». تقاطعات الشوارع خلقت ٦٠ مربعا مساحة كل مربع منها أربعة دونمات وقد قسم كل مربع كهذا إلى أربع قسائم خصصت لإقامة المنازل. كان مبنى المدينة مختلفا عن المدن العربية التقليدية في البلاد التي تم بناؤها مع سور وشوارع ضيقة ومتعرجة ومنطقة للسوق.

אחת הסיבות שמופיעות בפרוטוקולים של המועצה הסולטנית באיסטנבול להקמת העיר והנפה ביר אלסבע היא הרצון לתרבת את הערבים, לכוונם לערוץ הציוויליזציה ולפתותם להתיישב באיזור. על מנת לעודד בדווים להתיישב בעיר חילקו להם העות'מנים מגרשים בחינם, בעודם גובים לירה טורקית לדונם מאחרים. שיח'ים בדווים מהסביבה עברו לגור בעיר על מנת להתקרב לנציגי

أحد أسباب إقامة مدينة بير السبع والقضاء كما وردت في محاضر المجلس السلطاني في استانبول هو الرغبة في تحضير المدن وتوجيهها إلى مسار التمدن وتطويرها للاستيطان في المنطقة. ولغرض تشجيع البدو على الاستيطان في المدينة وزعت الدولة العثمانية عليهم القسائم مجانا في حين جبت السلطات ليرة تركية من الآخرين. انتقل مشايخ البدو من المنطقة للسكن في المدينة

כיום נותרו בלב באר שבע הישראלית כ–350 מבנים מביר אלסבע, באיזור המכונה "העיר העתיקה" – למרות שתחילתו בראשית המאה ה–20.

השלטון, אולם שאר הבדווים לא שוכנעו להתגורר בעיר, ורובם של 300 התושבים שחיו בביר אלסבע כשנה לאחר הקמתה היו סוחרים מעזה ומהר חברון שסחרו עם בדווים. התושבים החדשים בנו בתים בני קומה אחת, מאבנים שנחצבו בסביבה או שנאספו מחורבות קדומות, כמו באר שבע הביזנטית, וכן מלבני חימר וקש. כיום נותרו בלב באר שבע הישראלית כ–350 מבנים מביר אלסבע, באיזור שמתפרש על כ–600 דונם, ומכונה "העיר העתיקה" – למרות שתחילתו בראשית המאה ה–20. ברחוב קק"ל נוכל לראות בחלק מהבתים את הקשתות של בתי ביר אלסבע מעל שלטי החנויות, חלקן מכוסות טיח.

נמשיך ברחוב קק"ל לכיוון רחוב טרומפלדור, ונעצור בפינת הרחובות. 3

ב–1906 חיו בביר אלסבע כ–800 תושבים, רובם הגדול מוסלמים. באותה עת התיישבו בעיר שני יהודים שהיגרו מרוסיה, גורדון ושיינדרוביץ, והקימו את טחנת הקמח הראשונה בעיר, בפינת

مقتربين بذلك من ممثلي السلطات، إلا أن بقية البدو لم يقتنعوا بالانتقال. وهكذا، فإن غالبية سكان المدينة ألـ ٣٠٠ الذين عاشوا في المدينة بعد سنة على إقامتها كانوا من التجار الذين أتوا من غزة وجبل الخليل وتاجروا مع البدو. بنى السكان بيوتا من طابق واحد من حجارة تم نحتها في المنطقة أو جُمعت من خرائب قديمة، مثل بئر السبع القديمة ومن طين وقش، أيضا. بقي في بئر شيبع الإسرائيلية نحو ٣٥٠ مبنى من بير السبع في منطقة تمتد على ٦٠٠ دونم وتسمى «البلدة القديمة» . على الرغم من أن مولدها كان بداية القرن العشرين. نستطيع أن نرى في شارع «ككال» في بعض البيوت قناطر بيوت بير السبع وراء لافتات الحوانيت تُغطي جزءا منها قِصارة الباطون.

نواصل السير في شارع «ككال» باتجاه شارع ترومبلدور، ونتوقف في زاوية الشوارع. 3

عاش في بير السبع حوالي ٨٠٠ نسمة غالبيتهم العظمى من المسلمين. وعاش في ذلك الوقت فيها رجلان يهوديان هاجرا إليها من روسيا، غوردون

צילום אוויר של ביר א־סבע, 1945, צולם בידי חיל האוויר הבריטי. באדיבות סלמאן אבו סתה //
تصوير من الجو لبير السبع ١٩٤٥، تصوير سلاح الجو البريطاني، قدمها مشكورا سلمان أبو ستة

הרחובות קק"ל וטרומפלדור של היום. בדווים מהסביבה הביאו לטחנה את תבואתם לטחינה, והיחסים בין הטוחנים ללקוחותיהם היו טובים. בתקופת מלחמת העולם הראשונה הגיעו כמה עשרות יהודים לביר אלסבע, ועבדו בה כבעלי מלאכה. הטחנה וחצרה שימשו מרכז לקהילה היהודית הקטנה וליהודים שעברו באיזור, כולל פועלים ומגויסים בכפייה לצבא הטורקי, ומאוחר יותר שוטרים יהודים במשטרת המנדט.

ב–1916 נפתח בחצר הטחנה בית כנסת. בתקופת השלטון הבריטי שימש גורדון כנציב הרשמי של הקהילה במוסדות השלטון. בתקופת המרד הערבי בשנת השלושים עזבו היהודים את העיר. לא ניתן כיום לראות במקום כל זכר לטחנה.

وشايندروفيتس اللذان أقاما في المدينة طاحونة القمح الأولى في زاوية شارعي «ككال» وترومبلدور حاليا. أحضر البدو من المنطقة محاصيلهم إلى المطحنة وكانت العلاقات مع أصحاب المطحنة جيدة. وصل إلى بير السبع في فترة الحرب العالمية الأولى بضع عشرات من اليهود وعملوا فيها كأصحاب حِرف. وشكلت باحة المطحنة مركزا للمجموعة اليهودية القليلة العدد ولليهود المارين في المنطقة بما في ذلك لعمال ومجنّدين عنوة في الجيش التركي، وفي وقت لاحق لشرطيين يهود في شرطة الانتداب. في العام ١٩١٦ فُتح في باحة المطحنة كنيس يهودي. في فترة الانتداب شغل غوردون منصب المندوب الرسمي للسكان اليهود في مؤسسات الحكم. في فترة التمرد العربي في الثلاثينيات رحل اليهود عن المدينة. ولا يُمكننا اليوم رؤية أي أثر للطاحونة.

بقي في بئر شيبع الإسرائيلية نحو ٣٥٠ مبنى من بير السبع في منطقة وتسمى «البلدة القديمة» . على الرغم من أن مولدها كان بداية القرن العشرين.

נמשיך ברחוב קק"ל – שהיה כאמור הרחוב הראשי של ביר אלסבע. החל ממפגשו עם רחוב טרומפלדור הוא מהווה מדרחוב, בו ניצבות חנויות ומסעדות.

כבר בעת תכנון העיר העות'מנית יועד רחוב זה לעסקים ולמסחר, ומשני צדיו הוקמו אז חנויות קטנות, בהן קנו בעיקר הבדווים מהסביבה. המסחר עמם היווה את פרנסתם העיקרית של תושבי היישוב. עם הקמת העיר הועתק לכאן השוק השבועי מאיזור הבארות, ומפה התפשט גם לרחובות סמוכים. לזקני הבדווים זכורים ימי השוק כאירוע המוני, בו התקיים מסחר מגוון בתבואה, בצאן ובבקר, בצמר, בחרבות ובסכינים. השוק של ביר אלסבע התפרסם גם בסיבי הדקל שנמכרו בו, וששימשו לייצור חבלים ומחצלות. שעורה שנקנתה בשוק שימשה לתעשיית הבירה באנגליה ובגרמניה. השוק ניקז אליו בני שבטים מסוריה, מעבר הירדן, מצפון סעודיה, מסיני וממצרים. לאחר ייסוד העיר פעל שוק הבהמות בסמוך לבית הקברות המוסלמי, באיזור שבו פועל כיום השוק של באר שבע.

نواصل السير من شارع «ككال» . الذي كان كما ذكرنا الشراع الرئيس لبير السبع.

ابتداء من التقائه بشارع ترومبلدور يتحول الشارع إلى مكان مفتوح فيه حوانيت ومطاعم. منذ تخطيط المدينة العثمانية تم تخصيص الشارع للأعمال والتجارة وأقيمت في حينه على جانبيه حوانيت صغيرة اشترى منها بالأساس البدو من المنطقة. التجارة معهم كانت مصدر المعيشة الأساسية لسكان المدينة. ومع إقامة المدينة تم نقل موقع السوق الأسبوعية من منطقة الآبار وتوسع إلى شوارع مجاورة. يتذكر كبار السن من البدو أيام السوق كحدث شعبي تم فيه الاتجار بالمحاصيل بالأغنام والأبقار والصوف والحراب والسكاكين. اشتهر سوق بير السبع بألياف النخيل التي بيعت فيه والتي استخدمت لصناعة الحبال والسلال. الشعير الذي تم اقتناؤه في السوق استُعمل لصناعة البيرة في إنجلترا وألمانيا. استقدمت السوق إليها أبناء العشائر من سورية والأردن وشمال السعودية وسيناء ومصر. وبعد إقامة المدينة عملت سوق البهائم بجوار المقبرة الإسلامية حيث تعمل اليوم

בנוסף למסחר, התפרנסו תושבי ביר אלסבע גם ממלאכה זעירה וממתן שירותים לבדווים, כמו עיבוד עורות, צביעת צמר ותיקון כלי עבודה, ואחרים עבדו בתחנת המשטרה ובמוסדות הממשלה העות'מניים. בהמשך קמו בעיר בנק בשם אלשווא, כמה טחנות קמח, נגריות ומוסכים. במעלה הרחוב היו חנויות מכולת, ובעלי מלאכה כגון חייטים, ספרים ואופים. בתקופת השלטון הבריטי, החל מ-1917, החלו להופיע ברחוב גם בתי קפה, מסעדות, בית מלון, וכן תחנת אוטובוסים לחברון ולעזה.

בשנות החמישים ייעדו מתכנני באר שבע הישראלית את העיר הטורקית למגורים בלבד, למרות המסורת המסחרית שנוצרה בה. עם הזמן, רוב התושבים החדשים נטשו אותה לטובת שכונות

إضافة للتجارة، اعتاش سكان بير السبع من الحِرف الصغيرة زمن تقديم الخدمات للبدو مثل تصنيع الجلود ودباغة الصوف وتصليح أدوات العمل، واشتغل آخرون في محطة الشرطة ومؤسسات الحكومة العثمانية. لاحقا أنشئ في المدينة بنك باسم الشوا وعدد من مطاحن القمح والمناجر والكراجات. في طلعة الطريق كانت هناك حوانيت بقالة ومشاغل حرفية مثل الخياطين والحلاقين والخبازين. في فترة الانتداب البريطاني ابتداء من العام ١٩١٧ بدأت تظهر في الشارع المقاهي والمطاعم والفنادق ومحطة باصات إلى غزة والخليل.

خصص المخططون الإسرائيليون في الستينيات المدينة التركية القديمة للسكن فقط على الرغم من التقاليد التجارية التي نشأت فيها. مع الوقت تركها معظم السكان الجدد. تركوها لصالح أحياء

הקומה העליונה היתה קומת מגורים אופיינית למשפחה ערבית עירונית אמידה, שבמרכזה אולם גדול ומרווח וסביבו חדרים. ניתן להבחין באבן החול המקומית הצהבהבה ששימשה להקמת מרבית בתי המגורים בעיר.

חדשות, ורחוב קק"ל והרחובות הסמוכים לו הפכו למרכז המסחר והעסקים של העיר. בתים רבים מבתי ביר אלסבע נהרסו, ובמקומם הוקמו פסאז'ים ומבני חנויות מודרניים. עם בניית הקניונים בבאר שבע בשנות התשעים ירד קרנו של המקום כאיזור מסחרי, והאווירה בו מאז מנומנמת משהו.

נמשיך ברחוב קק"ל ונעצור בבבית מספר 94, שבפינת רחוב מורדי הגטאות. 4

בניין זה, בו שוכן כיום בית מרקחת "הנגב", היה אחד הבתים הפרטיים הדו־קומתיים היחידים בעיר הערבית. בקומת הקרקע היו שלוש חנויות, והקומה העליונה היתה קומת מגורים אופיינית למשפחה ערבית עירונית אמידה, שבמרכזה אולם גדול ומרווח וסביבו חדרים. בקומה העליונה ניתן להבחין באבן החול המקומית הצהבהבה ששימשה להקמת מרבית בתי המגורים בעיר. בשנת 1917 שימש הבניין כבית המלון הראשון בנגב, ולאחר כיבוש ביר אלסבע ב-1948 בידי ישראל הוקם בו בית מרקחת. שלט ענק חסר חן ניצב על הבניין

جديدة وتحول شارع «ككال» والشوارع المجاورة له إلى مركز المدينة للتجارة والأعمال. تم هدم الكثير من بيوت بير السبع وأقيمت مكانها ممرات ومبانٍ حديثة للحوانيت. ومع بناء المراكز التجارية في التسعينيات انحسرت مكانة الموقع كمنطقة تجارية وبقي النشاط فيها على نار هادئة بعض الشيء.

نواصل السير في شارع «ككال» ونتوقف في بيت رقم ٩٤، في زاوية شارع موردي هجيتؤوت. 4

هذا المبنى حيث تقع اليوم صيدلية «هنيجب» كان البيت الخاص الوحيد المؤلف منطابقين في المدينة العربية. كان في الطابق الأول ثلاث حوانيت وكان الطابق الثاني طابقا للسكن نموذجيا لعائلة عربية مدينية ثريّة في وسطه قاعة كبيرة وحولها غرف. يُمكن أن نرى في الطابق العلوي حجرا رملية محلية التي استعملت لبناء غالبية المنازل في المدينة. في العام ١٩١٧ استُعمل المبنى كفندق هو الأول في النقب، وبعد احتلال إسرائيل لبير السبع في العام ١٩٤٨ أقيمت فيه الصيدلية. ثُبتت على المبنى الآن لافتة غير لائقة تغطي المبنى

كان في الطابق الأول ثلاث حوانيت وكان الطابق الثاني طابقا للسكن نموذجيا لعائلة عربية مدينية ثريّة في وسطه قاعة كبيرة وحولها غرف. يُمكن أن نرى في الطابق العلوي حجرا رملية محلية التي استعملت لبناء غالبية المنازل في المدينة.

כעת ומסתיר חלק מיופיו, תוך שהוא מפרסם את בית המרקחת.

وجماليته من خلال الدعاية للصيدلية.

עיר טורקית,
עיר בריטית,
עיר ישראלית

נפנה ימינה ברחוב החלוץ, ושמאלה ברחוב העצמאות. בפינת הרחובות נחלוף ליד מונומנט שמשחזר אנטיליה, מתקן לשאיבת מים. נגיע לכיכר רבין המרוצפת והמשופצת, שניצבת על רחוב ההסתדרות. מולנו נראה בניין דו־קומתי – בית אבו מדין. 5

השיח' פרח אבו מדין, בדווי משבט החנג'רה, כיהן כראש העיר הראשון של באר שבע בתקופת המנדט. הוא התגורר בבניין הגדול והמרשים שניצב בכיכר רבין מימיננו, והיה אחד הבדווים הבודדים שגרו אז בעיר. קודם לכן, בעת מלחמת העולם הראשונה, שימש אבו מדין כמורה דרך לכוחות הבריטיים

مدينة تركية،
مدينة بريطانية،
مدينة إسرائيلية

نتجه إلى اليمين في شارع هحلوتس ويسارا في شارع هعتسمؤوت. نمر بجانب مجسم يستعيد منشأة لضخ المياه. نصل إلى ساحة رابين المرصوفة والمرممة القائمة على شارع الهستدروت. قبالتنا يظهر بناء من طابقين. بيت أبو مدين. 5

الشيخ فرح أبو مدين، بدوي من عشيرة الحنجرة شغل منصب رئيس البلدية الأول لبئر السبع زمن الانتداب. وقد سكن في المبنى الكبير والمثير الموجود في ساحة رابين وكان أحد البدو القلائل الذين سكنوا المدينة. قبل ذلك، في فترة الحرب العالمية الأولى، عمل أبو مدين دليلا للطرق لدى القوات البريطانية

שכבשו את העיר מידי הטורקים. בקומה העליונה של הבית ניתן לראות חלונות גדולים ומקושתים, ובראשו שלט ענק דהוי שהכתוב בו מדבר על חבלי משיח הקרבים ובאים. אחרי הקמת באר שבע הישראלית עבר הבניין לידי ההסתדרות. כיום הוא נראה נטוש ברובו, ובקומת הקרקע שלו מצויות חנויות. הכיכר שבחזית הבניין שימשה בתקופת המנדט וגם בשנותיה הראשונות של באר שבע הישראלית כתחנת אוטובוסים מרכזית.

נפנה שמאלה בכיכר רבין ונלך ברחוב ההסתדרות. כשנחצה את רחוב האבות נראה מולנו מימין את "מרכז הצעירים" – מבנה גדול רב קשתות בו מתקיימים חוגים וסדנאות בתחום אומנויות הבמה לבני 13 עד 35. ברחוב ההסתדרות 22, פינת רחוב אנילביץ', נראה את "בית הנגבי". 6

הווילה שלפנינו הוקמה בשנות השלושים ושימשה למגוריה של משפחה נוצרית אמידה. היא נבנתה בסגנון שהחל רווח בבנייה הערבית במחצית השנייה של תקופת המנדט, עם שימוש בקווים

التي احتلت المدينة من أيدي الأتراك. يُمكن أن نرى في الطابق العلوي للبيت شبابيك كبيرة ذات أقواس وفوقه لافتة عملاقة باهتة تشير الكتابة فيها إلى ما هو وشيك. بعد إقامة بئر شيبع الإسرائيلية انتقل المبنى إلى أيدي الهستدروت. ويبدو اليوم مهجورا في غالبيته وفي طابقه الأرضي بعض الحوانيت. وكانت الساحة في واجهة المبنى استُعملت أيام الانتداب وفي الأيام الأولى لبئر شيبع الإسرائيلية محطة مركزية للباصات.

نتجه يسارا في ساحة رابين ونسير في شارع الهستدروت. عندما نقطع شارع هأبوت سنرى أمامنا إلى اليمين «مركاز هتسعيريم» . مبنى كبير له قناطر تقام فيه دورات وورش في مجال فنون المسرح لأبناء ١٣ وحتى ٣٥. في شارع الهستدروت ٢٢، زاوية أنيلبيتش، سنرى «بيت هنجبي». 6

أقيمت الفيلا التي أمامنا في الثلاثينيات واستُعملت لسكن عائلة مسيحية ثريّة. أقيمت على الطراز الذي بدأ ينتشر في العمارة العربية في النصف الثاني من فترة الانتداب القائمة على استعمال الخطوط

ישרים במקום בקשתות, וביציקת בטון לגגות, כפי שנעשה במרפסת הכניסה הגדולה. הכניסה מוליכה לאולם גדול, שממנו הסתעפו חדרי הבית. כיום שוכן בבית מרכז בשם "מטה מדבר", שכולל מסעדה ומרכז טיפולים ואירועים. אחרי כיבוש העיר בידי ישראל באוקטובר 1948 שימש הבית למגורי מיכאל הנגבי, המושל הצבאי של הנגב, ועל שמו מכונה כיום הבית.

כמה חודשים קודם לפני אותו כיבוש, ב-13 במאי 1948, יצאו הבריטים מביר אלסבע, שמנתה אז קרוב ל-6,000 תושבים ושהיתה אמורה להיכלל בתחומי המדינה הערבית לפי תוכנית החלוקה. כוח מצרי של 450 לוחמים התמקם בכמה מבנייני הציבור של העיר. בחודשים שלאחר מכן חששו התושבים הערבים מכיבוש עירם בידי ישראל, והתחילו לשלוח את ילדיהם למצרים ולחברון או לכפרים באיזור. גם אזרחיה האמידים של ביר אלסבע יצאו את עירם כבר שבועות או חודשים לפני כיבושה.

المستقيمة بدل القناطر وبسقوف من الباطون كما هو الحال في شرفة المدخل الكبيرة. يُفضي المدخل إلى القاعة الكبيرة التي تتفرع منها غرف المنزل. يقوم في المبنى الآن مركز باسم «مطيه مدبار» الذي يشتمل على مطعم ومركز علاجات ومناسبات. بعد احتلال المدينة بأيدي إسرائيل في تشرين الأول ١٩٤٨ استُعمل البيت لسكنى ميخائيل هنجبي الحاكم العسكري للنقب ولا يزال البيت يسمى باسمه.

قبل أشهر قليلة من الاحتلال، في ١٣ أيار ١٩٤٨، خرج البريطانيون من بير السبع التي عدّت في حينه نحو ٦٠٠٠ نسمة والتي كان يُفترض أن تكون ضمن الدولة العربية حسب قرار التقسيم. قوة مصرية من ٤٥٠ مقاتلا مترست في عدد من المباني العامة في المدينة. في الأشهر التي تلت ذلك خاف الأهالي العرب من احتلال مدينتهم بأيدي إسرائيل وبدأوا بإرسال أولادهم إلى مصر والخليل والقرى في المنطقة. كذلك فإن سكان بير السبع الأثرياء كانوا رحلوا عن المدينة قبل أسابيع من ذلك.

ב–15 באוקטובר 1948 החלו כוחות ישראליים לתקוף את העיר, במסגרת "מבצע יואב". על המבצע פיקד יגאל אלון, אשר לפי ההיסטוריון בני מוריס "בכל מבצעיו הקודמים לא הותיר אוכלוסייה ערבית באיזורים שכבש". בלילות הפציצו מטוסים ישראליים את העיר מהאוויר, במטרה להטיל אימה על יושביה. רוב תושבי העיר עזבו את בתיהם בעקבות ההפצצות, העמיסו את חפציהם על מכוניות או גמלים אם היו להם כאלה, או שהשאירו את רכושם בבתיהם, וברחו להרי חברון, לעזה או למצרים. לפי עדויות של פליטים, חיילים ישראלים ירו במי שניסה לחזור. ההפצצות הגיעו לשיאן בלילה שבין ה–19 וה–20 באוקטובר. כעבור יממה נכנסו כ–5,000 לוחמי פלמ"ח מחטיבת הנגב וניהלו קרב עם המצרים. הכוח המצרי נכנע ב–21 באוקטובר, והעיר נכבשה בידי ישראל.

في ألـ ١٥ من تشرين الأول ١٩٤٨ بدأت قوات إسرائيلية بمهاجمة المدينة في إطار عملية يوآب. قاد العملية يغآل ألون الذي، وحسب المؤرّخ بيني موريس» في كل العمليات التي سبقت لم يترك سكانا عربا في المنطقة التي يحتلها». في الليالي قصفت الطائرات الإسرائيلية المدنية لغرض دبّ الذعر في قلوب سكانها. ترك غالبية سكان المدينة بيوتهم في أعقاب القصف، حمّلوا أغراضهم على سياراتهم أو جمالهم، في حال كان لديهم جمال، أو أنهم تركوا أملاكهم في بيوتهم وفرّوا إلى جبال الخليل وغزة ومصر. حسب شهادات اللاجئين أطلق جنود إسرائيليون النار على مَن حاول العودة. وصل القصف الجوي ذروته في الليلة بين ١٩ و ٢٠ تشرين الأول. بعد يوم تقريبا دخل المدينة نحو ٥٠٠٠ مقاتل من البلماح من لواء النقب وخاضوا معركة مع المصريين. استسلمت القوات المصرية يوم ٢١ تشرين الأول واحتلت إسرائيل المدينة بالكامل.

> أدخل محتلّو المدينة كل مَن بقي فيها إلى معسكر اعتقال في باحة المسجد وساحة مركز الشرطة، وبعد أيام هجّروا المئات منهم غالبيتهم من النساء والأطفال إلى قطاع غزة.

כובשי העיר הכניסו את כל מי שנשאר בה למחנות מעצר בחצר המסגד ובחצר המשטרה, וכמה ימים לאחר מכן גירשו כמה מאות מהם, רובם נשים, ילדים וחולים, לרצועת עזה. צה"ל השאיר כמאה גברים בריאים בעיר, לעבודות כפייה בניקיון, בפינוי ובמלאכות אחרות, ואחר כך העבירם למחנה שבויים. הרכוש שהותירו אחריהם תושבי ביר אלסבע נבזז בידי חיילים.

أدخل محتلّو المدينة كل مَن بقي فيها إلى معسكر اعتقال في باحة المسجد وساحة مركز الشرطة، وبعد أيام هجّروا المئات منهم غالبيتهم من النساء والأطفال إلى قطاع غزة. أبقى «تساهل» على مئة من الرجال الأصحاء لأعمال تنظيف إجبارية في المدينة وأعمال إخلاء وأشغال أخرى ومن ثم نقلوهم إلى معسكر للأسرى. أما الممتلكات التي تركها سكان بير السبع وراءهم فقد نهبها الجنود.

"החזרת עטרה ליושנה" בעיר ה"עתיקה"

7 נפנה ברחוב אנילביץ', רחוב משופץ, עם מדרכות מרוצפות, עמודי תאורה חדשים ובתים ששומרו. הרחוב היה חלק מאיזור מגורים, שהתפתח בעיקר בשנות השלושים. ב-2009 החלה עיריית באר שבע לשקם את מתחם "העיר העתיקה" ולטפח אותו, מתוך חזון להפכו "למוקד מרכזי בעיר למגורים ולפעילות של צעירים וכמרכז תרבותי, כלכלי, תיירותי וחברתי". בתי ביר אלסבע הוכרזו כמבנים לשימור, והחל תהליך של שיקום ברחובות אנילביץ', סמילנסקי, טרומפלדור, האבות והרצל. התוכנית לפיתוח "העיר העתיקה" כוללת שיפור בתשתיות, שיפוץ והחלפת מדרכות, החלפת עמודי תאורה, הטמנת פחי אשפה, טיפוח גנים,

استعادة مجد البلدة «القديمة»

7 نتجه إلى شارع أنيلفيتش، شارع مرمّم مع ممرات مرصوفة وأعمدة إضاءة جديدة وبيوت تم الحفاظ عليها. كان الشارع جزءا من منطقة سكنى تطورت بالأساس في سنوات الثلاثينيات. في العام ٢٠٠٩، بدأت بلدية بئير سيبع بترميم محيط «البلدة القديمة» وتطويره في إطار التطلع إلى جعله «محورا أساسيا في المدينة للسكنى والفعاليات الشبابية وكمركز ثقافي اقتصادي سياحي واجتماعي». أعلنت بيوت بير السبع كبيوت للحفظ وبدأت عملية ترميم في شوارع أنيلفيتش وسميلنسكي وترومبلدور وهأبوت وهرتسل. خطة تطوير «البلدة القديمة» تتضمن تحسين البنية التحتية وترميم وتبديل الأرصفة وتبديل أعمدة الإضاءة وإخفاء حاويات النفايات

כובשי העיר הכניסו את כל מי שנשאר בה למחנות מעצר בחצר המסגד ובחצר המשטרה, וכמה ימים לאחר מכן גירשו כמה מאות מהם, רובם נשים, ילדים וחולים, לרצועת עזה.

פיתוח חיי תרבות ופנאי, עידוד וסיוע לעסקים. עד כה הושקעו בתוכנית השיקום כ-130 מיליוני ש"ח. במסגרת התוכנית משתפת עיריית באר שבע פעולה עם העמותות אור ואיילים, המשכנות צעירים וסטודנטים במקום. במקביל, אישרה הממשלה מתן מענק של 500 ש"ח בחודש עבור סיוע בשכר דירה לסטודנטים שיעברו להתגורר במתחם "העיר העתיקה" בבאר שבע. תמיר בן שחר, מנכ"ל חברת הייעוץ הכלכלי אשר מתכננת את שיקום "העיר העתיקה", מסר במאי 2009 לעיתון גלובס:

> הרעיון הוא בעצם להפוך את מרכזי הערים והערים העתיקות שלנו לכאלה שידמו לערים העתיקות שאנחנו מטיילים בהן באירופה כמו סיינה באיטליה, מרכז העיר בפירנצה או ברוז' בבלגיה. [...] בעבר הזנחנו את המקומות האלה, והיום אנחנו מנסים להחזיר עטרה ליושנה.

כיום ניתן לראות באיזור זה של העיר ה"עתיקה" תערובת של בתים משופצים, בתים מכוסים טיח, בתים בשיפוץ ובתים ריקים, שלידם מדרכות וכבישים מרוצפים, ברחובות שקטים ורדומים

وتطوير الحدائق وتطوير حياة ثقافية وترفيه ودعم المحلات والمصالح. استُثمر في الخطة حتى الآن نحو ١٣٠ مليون شيكل. في إطاؤ الخطة تتعاون بلدية بئر السبع مع جمعيتي أور وأياليم اللتين توطنان طلبة جامعات وأزواج شابة في المنطقة. بالمقابل، خصصت الحكومة منحة بقيمة ٥٠٠ شيكل شهريا كأجرة شقة لكل طالب ينتقل للسكن في محيط «البلدة اقديمة» في بئير شيبع. تمير بن شاحر مدير عام شركة الاستشارة الاقتصادية التي تخطط لترميم «البلدة القديمة» قال في أيار ٢٠٠٩ لصحيفة غلوبس:

> الفكرة هي في الأساس تحويل مراكز مدننا القديمة إلى مراكز تشبه تلك المدن التي نتجول فيها في أوروبا مثل سيينا في إيطاليا أو مركز مدينة فيرنسا أو بروج في بروكسل. [...] في الماضي أهملنا هذه الأماكن بينما اليوم نحاول استعادة ماضيها المجيد.

يُمكننا أن نرى اليوم في هذه المنطقة من المدينة القديمة خليطا من البيوت المرممة، بيوت مكسوة بالقصارة، بيوتا يتم ترميمها، وبيوتا خالية إلى جانبها أرصفة وشوارع مرصوفة في شوارع هادئة وساكنة تماما. إنها منطقة لم تتحول إلى صاخبة

למדי. זהו עדיין אינו האיזור התוסס שעומד מול עיניהם של מתכנני פיתוח "העיר העתיקה", אולם זהו איזור שקט ונעים לשוטטות.

8 ברחוב אנילביץ 21, פינת רחוב החלוץ, נגיע למרכז אמנויות נוער (הכניסה מרחוב אנילביץ').

מבנה זה אופייני לבית מגורים מהתקופה העות'מנית בביר אלסבע. בניגוד לבתים אחרים מסוגו, שרובם מצויים כיום בבעלות פרטית, ניתן לבקר בו. זה בית מסוג "דאר", אשר שימש כמקום מגורים לחמולה שלמה: עם רכישת החלקה היא הוקפה בחומה; אחר כך הוקם חדר מגורים באחת הפינות, ועם הזמן נוספו חדרים נוספים לאורך החומה עבור בנים שנישאו, כאשר כל חדר שימש לבית אב אחד, והבית הלך והתרחב עם המשפחה.

كما يتخيلها المسؤولون عن تطوير «البلدة القديمة» إلا إنه منطقة هادئة ومريحًا للتجوال فيه.

8 في شارع أنيلفيتش ٢١ زاوية شارع هحلوتس، نصل إلى مركز فنون الشبيبة حيث تقام دورات وورشات في مجال فنون المسرح (الدخول من شارع أنيلفتش).

يشكل هذا البيت أنموذجا لبيوت سكنية من الحقبة العثمانية في بير السبع. خلافا لبيوت أخرى من النوعية ذاتها، غالبيتها حاليا في ملكية خاصة، يُمكننا زيارته. إنه بيت من نوع «دار» استُعمل لسكنى حمولة كاملة: مع شراء قطعة الأرض تم إحاطتها بسور، بعدها أقيمت غرفة سكنية في إحدى الزوايا ومع الوقت تم إضافة غرف أخرى على طول السور للأبناء الذين تزوجوا، وهكذا شكلت كل غرفة سكنا

זה בית מסוג "דאר", אשר שימש כמקום מגורים לחמולה שלמה: עם רכישת החלקה היא הוקפה בחומה; אחר כך הוקם חדר מגורים באחת הפינות, ועם הזמן נוספו חדרים נוספים לאורך החומה עבור בנים שנישאו, כאשר כל חדר שימש לבית אב אחד, והבית הלך והתרחב עם המשפחה.

בסופו של דבר נוצרה חצר מוקפת בחדרים. החצר שימשה לעבודות בית ולמשחקי ילדים, ובמרכזה היה בור מים. בחצרות רבות היו מזרקה, עצים ושיחים. מבנה זה סיפק הגנה מרוחות, מסופות חול, מקרינת השמש וממבטים לא רצויים מהרחוב.

החלקה עליה שוכן הבית היתה מחוץ לאיזור הבנוי בתקופה הטורקית. בזמן מלחמת העולם הראשונה נבנה עליה מבנה צר וארוך, ששימש כנראה את הצבא הטורקי, ואחרי המלחמה נמכרה החלקה למשפחה ערבית. חלק מהמבנה הטורקי פורק בשנות העשרים וחלק אחר הוסב לחדרי מגורים. באמצע אותו עשור נהרסו החדרים הקדמיים, וחדרים אחרים נבנו משלושת צדי החצר. באותה תקופה הונחה הרצפה הצבעונית.

בשנת 1948, לאחר כיבוש העיר בידי ישראל, שימש המבנה את חטיבת הנגב, ובאביב 1949 נפתח בו בית תרבות של משרד החינוך, שבו התקיימו שיעורי עברית לעולים חדשים. ב-1953 נפתח כאן בית הספר התיכון הראשון בעיר, שעבר

لعائلة واحدة بحيث اتسع البيت وكبر مع العائلة. في النهاية نشأ هناك حوش مُحاطة بالغرف. استُعمل الحوش لأعمال البيت وألعاب الأطفال وفي مركزه بئر ماء. في كثير من باحات البيوت كانت هناك نوافير وأشجار وشجيرات. وفّر هذا الشكل من البناء الحماية من الريح ومن أشعة الشمس ومن نظرات غير مرغوب بها قد يرسلها المارة على الشارع.

قطعة الأرض التي يقوم البيت عليها كانت خارج المنطقة المبنية من العهد التركي. كان بُني عليها في فترة الحرب العالمية الأولى مبنى ضيق وطويل استعمله كما يبدو الجيش التركي ثم بيعت الأرض بعد الحرب لعائلة عربية. تم في العشرينيات تفكيك المبنى التركي بينما تم تحويل القسم الآخر لغرف سكنية. في الفترة ذاتها تم هدم الغرف الأمامية وأقيمت بدلها غرف أخرى من الجهات الثلاث للساحة. في تلك الفترة تم صبّ الأرضية الملونة.

في العام ١٩٤٨ وبعد احتلال المدينة بأيدي إسرائيل، استُعمل المبنى بأيدي لواء هنيجب، وفي ربيع ١٩٤٩ افتتحت فيه وزارة المعارف بيتا ثقافيا تعلّم فيه

إنه بيت من نوع «دار» استُعمل لسكنى حمولة كاملة: مع شراء قطعة الأرض تم إحاطتها بسور، بعدها أقيمت غرفة سكنية في إحدى الزوايا ومع الوقت تم إضافة غرف أخرى على طول السور للأبناء الذين تزوجوا، وهكذا شكلت كل غرفة سكنا لعائلة واحدة بحيث اتسع البيت وكبر مع العائلة.

לאחת השכונות החדשות כעבור כמה שנים. היום פועל בבניין מרכז אמנויות לנוער, בחסות מחלקת החינוך של עיריית באר שבע.

נחזור לרחוב החלוץ ונעצור ליד בית מספר 33 שמולנו, בפינת רחוב אנילביץ'. זהו כפר הסטודנטים של עמותת איילים. 9

עמותת איילים הוקמה ב-2002 על ידי יוצאי צבא, במטרה "לחזק את מפעל ההתיישבות והמעורבות החברתית בנגב ובגליל" תוך "חידוש רעיון הציונות". העמותה פועלת באמצעות הקמת "כפרי סטודנטים" בתוך יישובים בנגב ובגליל. כיום חיים כ-600 סטודנטים ב-12 כפרים כאלה. הם נותנים סיוע לימודי וחברתי לילדים במקום מגוריהם, ומקבלים מהעמותה מלגת לימודים ומגורים מוזלים.

القادمون اللغة العبرية. في العام ١٩٥٣ افتتح في الموقع المدرسة الثانوية الأولى في المدينة انتقلت في وقت لاحق إلى أحد الأحياء بعد مرور بضع سنوات. يعمل في الموقع اليوم مركز لفنون الشبيبة بإشراف قسم المعارف التابع لبلدية بئير شيبع.

نعود إلى شارع هحلوتس ونتوقف بجوار بيت ؤقم ٣٣ قبالتنا، زاوية شارع أنيلفتش. إنه قرية طلبة الجامعات التابع لجمعية أياليم. 9

أقيمت جمعية أياليم في العام ٢٠٠٢ بأيدي مسرحين من الخدمة العسكرية، لغرض «تقوية النشاط الاستيطاني والمشاركة الاجتماعية في النقب والجليل» من خلال «تجديد فكرة الصهيونية». تعمل الجمعية على إقامة «قرى للطلبة الجامعيين» داخل بلدات في النقب والجليل. واليوم يعيش نحو ٦٠٠ طالب في ١٢ قرية كهذه. يقدمون مساعدة تعليمية واجتماعية في مكان سكناهم ويتلقون من الجمعية بالمقابل منحة دراسية وسكنا مخفّضا.

במתחם שברחוב החלוץ שוכן כפר כזה, בו חיים מעל ל-70 סטודנטים. חזון העמותה בבאר שבע הוא "הפיכת העיר העתיקה [...] לעיר בה ישנה פעילות תרבות ענפה, יצרנות אומנותית, מודעות חברתית גבוהה ומנוף ליזמות צעירה". באמצעות הכפר מקדמת העמותה, לדבריה, "חידוש וכניסה של רוח צעירה לעיר העתיקה במטרה לממש את הפוטנציאל הגלום ברחובות העתיקים". בנוסף למגורי הסטודנטים, פועלים במקום בר ומועדון בו מתקיימים ארועי תרבות, בבית ערבי שחלקו מכוסה טיח וצמודים אליו מבנים ארעיים. עיריית באר שבע משתפת פעולה עם העמותה בתוכניתה למשוך צעירים להתגורר ב"עיר העתיקה".

נמשיך ברחוב החלוץ ונפנה ימינה ברחוב האבות. לפני פינת רחוב טרומפלדור נראה מימיננו ברחוב האבות 15 בית עם גג רעפים מבצבץ מעבר לחומת אבן. זהו בית המיסיון, שבו ניתן לבקר בימים ב'-ה' בשעות 17:00-19:00. 10

في شارع هحلوتس «قرية» كهذه يعيش فيها نحو ٧٠ طالبا. أما رؤيا الجمعية في بئر السبع فهي «تحويل البلدة القديمة]...[إلى بلدة تشهد نشاطا ثقافية متشعبا وإبداعا فنيا ووعيا اجتماعيا عاليا ورافعة للمبادرات الشبابية». تُحقق الجمعية بواسطة «قرية الطلاب» «تجديدا وضخ روح شبابية في البلدة القديمة لغرض استنفاذ الطاقات الكامنة في الشوارع القديمة». إضافة إلى سكنى الطلاب الجامعيين، تعمل في الموقع حانة وناد تقام فيهما أنشطة ثقافية وذلك في بيت عربي مكسوّ بالقِصارة وإلى جانبه بيوت مؤقتة. وتشترك بلدية بئير شيبع مع الجمعية في جهودها لجذب شبان للسكن في «البلدة القديمة».

نواصل سيرنا في شارع هحلوتس ونتجه إلى اليمين في شارع هأبوت. قبل زاوية شارع ترومبلدور نرى إلى اليمين في شارع هأبوب ١٥ بيتا مع سقف من القرميد يظهر من خلف سور حجري. بيت همسيون حيث نستطيع دخوله أيام الإثنين - الخميس في ساعات ١٧:٠٠ – ١٩:٠٠. 10

בית האבן הוקם עם ייסוד העיר, ובחורף 1903 כבר עמד על תלו. הבית נבנה על גבעה, סמוך לבארות שליד הנחל, וכאן נטה המושל הטורקי הראשון של הנגב את אוהלו טרם הקמת העיר – מקום ממנו יכול היה לפקח על העוברים ושבים ולשלוט על הבארות. לפי מסורת בדווית, תרם את האוהל השיח' הראשי של שבט העזאזמה, שתמך כאמור בנוכחות השלטון הטורקי במקום כדי שישמש לו בעל ברית במאבקיו נגד יריביו. הבית מעוצב בדומה למבני ציבור טורקיים בביר אלסבע – בנייה סימטרית עם שלוש קשתות בכניסה, כרכובי חלונות אירופיים וגג רעפים אדום. ככל הנראה גר בו קצין טורקי, אולי מפקד המשטרה.

ב–1911 שכר את הבית ארגון מיסיון אמריקאי פרוטסטנטי, שכעבור כשלוש שנים קנה אותו מהטורקים. בבית המיסיון נפתחה מרפאה, ששירתה את אוכלוסיית האיזור בחינם או במחיר סמלי. עקב סופות החול הרבות, לקו רבים מתושבי ביר אלסבע במחלות עיניים, ובעיקר במחלת הגרענת. המרפאה התמחתה בטיפול במחלות אלה.

أقيم بيت الحجر مع تأسيس المدينة، وفي خريف ١٩٠٣ كان هذا البيت قد أقيم. أقيم على تلة بجانب الآبار قرب الوادي حيث شدّ الوالي التركي الأول للمدينة خيمته قبل إنشاء المدينة. في موقع كان يستطيع أن يشرف منه على الذاهبين والآيبين والتحكم بالآبار. حسب التقاليد البدوية تبرع بالخيمة شيخ عشيرة العزازمة الذي أيد كما ذكرنا تواجد الحكم العثماني في المنطقة ليكون له حليفا في صراعه مع خصومه. البيت مصمم على طراز المباني العامة التركية في بير السبع. بناء متّسق مع ثلاث قناطر في المدخل وشبابيك أوروبية وسقف قرميد أحمر. كما يبدو عاش فيه ضابط تركي ربما قائد الشرطة.

في العام ١٩١١ استأجر البيت منظمة تبشيرية أمريكية بروتستانتية التي اقتنته من الأتراك بعد مضي ثلاث سنوات. فُتحت في البيت التبشيري هذا عيادة خدمت سكان المنطقة مجانا أو برسوم رمزية. في أعقاب العواصف الرملية الكثيرة أصيب العديد من سكان بير السبع بأمراض العيون خاصة مرض التراخوما. وقد تخصصت العيادة بعلاج هذه الأمراض.

בתקופת המנדט נהנה המיסיון שבעיר מתמיכת מושלי הנפה, וכמה מהם נהגו להתפלל בכנסייה שנבנתה מאחורי הבית ב-1921. בכנסייה מגדל פעמונים קטן, שניתן לראותו מעל לחומה. ליד הכנסייה נבנו שלוש כיתות, שבהן למדו ילדיהם של כ-200 הערבי הנוצרים שחיו בעיר. המיסיון פעל בעיר עד סוף תקופת המנדט. אחרי כיבוש ביר אלסבע בידי ישראל חזרה לבית המיסיון אלמנתו של אחד המיסיונרים שפעלו בו בשנות העשרים, והמשיכה לגור בו עד שנות השבעים. המתחם נמצא עדיין בבעלות הארגון הנוצרי.

נפנה ימינה ברחוב טרומפלדור, נלך בצד בתים משופצים ומעוצבים במגוון סגנונות, ונפנה ימינה ברחוב סמילנסקי.

تمتع البيت التبشيري في زمن الانتداب بدعم حكام اللواء واعتاد عدد منهم على الصلاة في الكنيسة التي أقيمت في فناء البيت في العام ١٩٢١. في الكنيسة برج أجراس صغير يُمكن رؤيته من فوق السور. بُنيت بجوار الكنيسة ثلاث غرف تعلّم فيها حوالي ٢٠٠ من أبناء العرب المسيحيين الذين عاشوا في المدينة. عمل البيت التبشيري في المدينة حتى نهاية فترة الانتداب. بعد احتلال بير السبع بأيدي إسرائيل عادت إلى البيت أرملة أحد المبشرين الذين عملوا فيه في العشرينيات وواصلت العيش فيه حتى السبعينيات. لا يزال البيت حتى الآن في ملكية المنظمة التبشيرية المسيحية.

نتجه يمينا في شارع ترومبلدور، نسير بجانب بيوت مرممة ومصممة بأساليب عدة، ونتجه يمينا في شارع سميلانسكي.

«بيت دروري»، البيت في شارع سميلانسكي ٣, أقيم في ١٩١٤، وكانت في باحته بئر ماء قديمة.

11 "בית דרורי", הבית שבסמילנסקי 3 (פינת רחוב טרומפלדור) הוקם ב-1914, ובחצרו היתה באר מים עתיקה. באחד המבנים שבחצר שובצה כותרת עמוד ביזנטית. לא נמצא מידע על הדיירים שהתגוררו בו עד 1948, למעט העובדה כי מייד לאחר מלחמת העולם הראשונה שוכנו בו לוחמים אוסטרלים מהצבא הבריטי, על מנת להגן על הכניסה לעיר מכיוון נחל באר שבע.

הדיירים היהודים הראשונים בבית זה אחרי 1948 החליטו לעצב אותו מחדש ולמחוק כל אלמנט טורקי שהיה בו: כל הקשתות, החלונות שקישרו בין החדרים וחלק מהדלתות נאטמו בלבנים ובבלוקים. הקירות כוסו בטיח – כולל הכותרת הביזנטית – ולא נשאר זכר לאבן הגיר האופיינית לביר אלסבע. על גג הבית הוקם בשנת 1950 מגדל מים, הקיים עד היום.

ב-1975 רכשו את הבית אילנה וגואל דרורי, שהחלו בתהליך של שחזור ושיקום צורתו המקורית. חלקים גדולים של הטיח הוסרו ונגלתה שכבת

11 «بيت دروري»]‎][‎، البيت في سميلانسكي ٣ (زاوية شارع ترومبلدور) أقيم في ١٩١٤، وكانت في باحته بئر ماء قديمة. تم في أحد البيوت في الساحة ترميم تاج عامود بيزنطي. لم نجد معلومات عن السكان الذين سكنوه حتى العام ١٩٤٨ سوى المعلومة أنه بعد الحرب العالمية الأولى مباشرة تم توطين مقاتلين أستراليين من الجيش البريطاني في هذا البيت لحماية مدخل المدينة من جهة وادي بئير شيبع.

السكان اليهود الأوائل في هذا البيت بعد العام ١٩٤٨ قرروا تصميمه من جديد ومحو كل مكوّن تركي فيه: كل الأقواس والشبابيك التي ربطت الغرف وجزء من الأبواب تم سدها بحجارة وبلوكات. تم تغطية الجدران بالقصارة . بما في ذلك التاج البيزنطي . ولم يبق أثر للحجارة الجيرية التي تتميز بها بير السبع. أقيم على سطح البين في العام ١٩٥٠ برج للمياه وهو قائم هناك إلى اليوم.

اقتنى البيت في العام ١٩٧٥ إيلانة وجوئيل دروري، الاذان بدآ عملية ترميم لاستعادة صورته الأصلية. أزيلت أقسام كبيرة من القصارة وبانت طبقة الحجارة، تم

האבן, קשתות נפתחו מחדש, חלונות מקשרים בין החדרים נפרצו, כותרת העמוד הביזנטי נחשפה, וסורגים מקוריים הוחזרו למקומם.

בשנות השישים והשבעים נעשה ניסיון ראשון להפוך חלק מהעיר ה"עתיקה" לאיזור של תרבות ובילויים, במסגרת יוזמתו של זכריה לירז (שיזם בהמשך גם את פסטיבל ערד) להפוך את רחוב סמילנסקי לקריית האמנים של באר שבע, בתמיכת ראש העיר. לירז רכש בית ברחוב ופתח בו גלריה, וכך עשו גם אמנים נוספים. במשך כעשור שימש הרחוב כמוקד תרבות ואמנות בעיר, אולם פעילות זו דעכה בעשורים שלאחר מכן. בתחילת שנות האלפיים נעשה ניסיון מחודש לשקם את האיזור ולהפכו למוקד תרבותי. כיום נהנה הרחוב מחזיתות בתים נקיות, מדרכות בריצוף ורדרד,

فتح القناطر من جديد، والشبابيك الواصلة بين الغرف أعيد فتحها، تك الكشف عن تاج العمود البيزنطي وأعيدت درابزسنات الحديد الأصلية إلى مكانها.

في الستينيات والسبعينيات جرت أول محاولة لتحويل جزء من «البلدة القديمة» إلى منطقة ثقافة وترفيه في إطار مبادرة زكريا ليراز (الذي بادر لاحقا إلى تنظيم مهرجان عراد) وتحويل شارع سميلانسكي إلى قرية للفنانين في بئر السبع بدعم من رئيس البلدية. كان ليراز اقتنى بيتا في الشارع وفتح فيه جاليري وهو ما فعله فنانون آخرون. وخلال عقد شكّل الشارع مركزا ثقافيا وفنيا في المدينة إلا أن النشاط في هذا المركز خفّ في العقود التالية. مع بداية الألفية الثالثة جرت محاولة أخرى لترميم المنطقة وتحويلها إلى مركز ثقافي. يتمتع الحي اليوم من واجهات بيوت نظيفة ومن أرصفة ببلاط مورّد، مقاعد

"בית דרורי", הבית שרחוב בסמילנסקי 3, הוקם ב-1914, ובחצרו היתה באר מים עתיקה. באחד המבנים שבחצר שובצה כותרת עמוד ביזנטית.

ספסלי רחוב ובתים משופצים, ושוכנים בו בתי קפה וברים ספורים. החל משנת 2006 מתקיים בו כל קיץ פסטיבל רחוב, שמתרחב כעת גם לרחובות סמוכים.

בהמשך רחוב סמילנסקי, בבית מספר 33, שוכנים משרדי "אוהל המתנדבים הבדואי" - ארגון שקם 12
בשנת 2003 ומרכז מאות מתנדבים בדווים ויהודים שמסייעים לילדים ולנוער במצוקה בכפרים הבדווים בנגב. בדצמבר 2011 הוצתו המשרדים לפנות בוקר, בפעם השנייה בתוך שלושה ימים. הדבר קרה מספר שעות לפני הפגנה גדולה נגד מדיניות הממשלה ליישב עשרות אלפי בדווים. למבנה ולציוד שבו נגרם נזק רב: תמונות נדירות שתיארו את ביר אלסבע לפני מאה שנים עלו בלהבות, כמו גם מחשבים, רהיטים, ציוד משרדי רב ועוד. אוהל המתנדבים שייך לאג'יק – המרכז היהודי-ערבי לשוויון, העצמה ושיתוף, אשר זוכה להתנגדות הן מצד גורמי ימין והן מצד גורמים בדווים מסורתיים, וההנחה בקרב ראשיו היא כי המצית נמנה על אחת מהקבוצות הללו.

طريق وبيوت مرمّمة فيها حانات وبعض المقاهي. يُقام في الموقع كل عام ومنذ العام ٢٠٠٦ مهرجان شوارع يتمدّد إلى الشوارع الأخرى.

في شارع سميلانسكي، في بيت رقم ٣٣، تقوم مكاتب «خيمة المتطوعين البدو». منظمة أقيمت
12 في العام ٢٠٠٣ ويركّز مئات المتطوعين البدو واليهود لمساعدة أولاد وشبيبة في ضائقة في القرى البدوية في النقب. في كانون الثاني ٢٠١١ تم إضرام النار في هذه المكاتب قبل الفجر للمرة الثانية خلال ثلاثة أيام. حصل ذلك قبل ساعات من مظاهرة كبرى ضد سياسات الحكومة في مجال توطين عشرات آلاف البدو. تسبب الحريق بأضرار جسيمة للمبنى وتجهيزاته: صور نادرة تصف بير السبع قبل مئة عام اشتعلت فيها النيران، كذلك الحواسيب والأثاث والتجهيزات المكتبية الكثيرة وغيرها. خيمة المتطوعين تابعة لمنظمة «أجيك» ـ المركز اليهودي ـ العربي للمساواة والتمكين والمشاركة الاجتماعية يعارضه أوساط اليمين المتطرف وجهات بدوية تقليدية وفرضية مسؤولي المنظمة أن عملية إضرام النار تمت بأيدي مّن هم محسوبون على إحدى هاتين الجهتين.

וילת האבן הוקמה בתקופת המנדט הבריטי בסגנון הליוואן, עם חדר מרכזי מרווח, שסביבו ששה חדרים נוספים. את הבית הקיפה חצר. במרפסת הכניסה המקורית היו שלוש קשתות, שבשנות החמישים נאטמו בבטון ויצרו חדר סגור נוסף.

נמשיך ברחוב סמילנסקי, ונפנה ימינה בסמטה קטנה בשם בן עדי, נטולת מדרכות ומזכירה את נחלאות שבירושלים. נגיע לרחוב נגבה, ומימיננו נראה את בניין מספר 3, שכתובת בערבית עדיין ניצבת מעל דלת הכניסה שלו. נפנה שמאלה ברחוב נגבה, וימינה ברחוב ההגנה. נמשיך עד בית מספר 30 ל"בית בלומפילד". 13

בבניין הגדול והמשופץ, בו נבנתה קומה נוספת מעל הקומה המקורית, ניתן לראות דגלים של "עמותת אור – חיים בנגב ובגליל". העמותה הוקמה בשנת 2002, וחזונה "להגשים את הציונות בת זמננו [...] באמצעות יישוב ופיתוח הנגב והגליל", שלאמונתה "יביאו לשיפור החוסן הלאומי של מדינת ישראל [...] וישפיעו באופן חיובי על החברה הישראלית בכללותה". התנועה מקימה יישובים חדשים, מיישבת גרעיני צעירים, ומסייעת למשפחות להתיישב בנגב ובגליל, וכן מקדמת התיישבות באיזורים אלה באמצעות לובי בכנסת. עיריית באר שבע משתפת פעולה עם העמותה בתוכניתה למשוך צעירים להתגורר ב"עיר העתיקה".

نواصل سيرنا في شارع سميلانسكي ونتجه يمينا في زقاق صغير باسم بن عادي بدون أرصفة وتذكرنا بحي نحلؤوت في القدس. نصل إلى شارع نجبا لنرى إلى يميننا بيت رقم ٣، الذي لا يزال عنوانه باللغة العربية ظاهرا فوق باب المدخل. نتجه يسارا في شارع نجبا ويمينا في شارع ههجناة. نواصل السير حتى بيت ٣٠ إلى «بيت بلومفيلد».

في المبنى الكبير والمرمّم حيث أقيم طابق إضافي فوق الطابق الألصي، يُمكن رؤية أعلام «جمعية أور ـ نعيش في الجليل والنقب». أقيمت الجمعية في العام ٢٠٠٢ ورؤاها «تحقيق الصهيونية الحقبة الراهنة [...] بواسطة توطين وتطوير النقب والجليل»، اللذين من شأنهما حسب اعتقادها «يُفضي إلى تعزيز المناعة القومية لدولة إسرائيل [...] ويؤثران بشكل إيجابي على المجتمع الإسرائيلي برمّته». تُقيم الحركة تجمعات سكنية جديدة وتوطن عناصر شابة في بؤر استيطان وتساعد عائلات في الانتقل للسكن في النقب والجليل وتتطور الاستيطان في هذه المناطق من خلال عمل اللوبي في الكنيست. تتعاون بلدية بئير شيبع مع الجمعية في مشروعها

נמשיך מעט ונפנה שמאלה ברחוב האבות.
14 בבית מספר 55 נמצא את "בית האמנים בנגב". שעות הפתיחה: ב-ה' 10:00-13:30, 16:00-19:30, ו' 10:00-13:00, שבת 11:00-14:00.

וילת האבן הוקמה בתקופת המנדט הבריטי בסגנון הליוואן, עם חדר מרכזי מרווח, שסביבו ששה חדרים נוספים. את הבית הקיפה חצר. במרפסת הכניסה המקורית היו שלוש קשתות, שבשנות החמישים נאטמו בבטון ויצרו חדר סגור נוסף. במסגרת הכנת הבית לשימושו העכשווי כ"בית האמנים בנגב" נפתחה קשת אחת, ושאר הקשתות מצפות לתקציב שיחלץ אותן ממעטה הבטון. בשבעת חללי הבית מוצגות כעת יצירות אמנות ואומנות של אמנים שונים, מתושבי הנגב.

إقناع الشباب بالسكن في البلدة القديمة».

14 نواصل قليلا يسارا في شارع هأبوت. في بيت رقم ٥٥ نجد «بيت الفنانين في النقب» [١٤]. المركز مفتوح ساعات: الُنين ـ الخميس ١٠:٠٠ – ١٣:٣٠ ومن ١٦:٠٠ – ١٩:٣٠، الجمعة ١٠:٠٠ – ١٣:٠٠ والسبت ١١:٠٠ – ١٤:٠٠.

الفيلا المبنية من الحجر في فترة الانتداب البريطاني على طراز «ليوان» مع غرفة مركزية واسعة وحولها ست غرف أخرى. أحاطت بالبيت ساحة. كان في شرفة المدخل الرئيسي ثلاث قناطر تم في الخمسينيات سدّها بالباطون لتتحول إلى غرفة إضافية. في إطار تحضير البيت للاستعمال كبيت للفنانين في النقب فُتحت قنطرة واحدة بينما تنتظر الأخريان الميزانيات لتخليصهما من غلاف الباطون. في الفضاءات السبعة للبيت تُعرض الآن أعمال فنية لفنانين مختلفين من سكان النقب.

الفيلا المبنية من الحجر في فترة الانتداب البريطاني على طراز «ليوان» مع غرفة مركزية واسعة وحولها ست غرف أخرى. أحاطت بالبيت ساحة. كان في شرفة المدخل الرئيسي ثلاث قناطر تم في الخمسينيات سدّها بالباطون لتتحول إلى غرفة إضافية.

בשנת 1935 שאפה הנהלת חברת "הכשרת היישוב", שרכשה כמה עשרות דונמים באיזור, לשפר את היחסים עם הבדווים. לשם כך הובא רופא יהודי לביר אלסבע, שהגיש לבדווים טיפול רפואי חינם. היה זה ד"ר ראובן מאיר, שעלה לארץ מגרמניה ועבד בבית חולים הדסה בירושלים. הכשרת היישוב שכרה את הבית שלפנינו עבורו ועבור אשתו, דוברת הערבית. שבוע אחרי פתיחת המרפאה כבר הגיעו אליו לטיפול 30-40 אנשים ביום. היחסים של ד"ר מאיר ואשתו עם הערבים תושבי העיר היו טובים, ומושל הנפה באותה תקופה, עארף אלעארף, נהג להתארח בביתם. ב-1936, לקראת פרוץ המרד הערבי, מספר ד"ר מאיר כי "האווירה בעיר היתה עוינת", וכי האנשים חדלו לבוא אל המרפאה. כמה ימים לפני פרוץ המרד עזבו הזוג מאיר את ביר אלסבע.

في العام ١٩٣٥ تطلعت إدارة شركة «هخشرات هيشوف»، التي اقتنت بضع عشرات الدونمات في المنطقة، إلى تحسين علاقاتها بالبدو. لهذا الغرض تم استقدام طبيب إلى بير السبع قدم خدماته مجانا للسكان البدو. كان هذا د. رؤوبين مئير الذي قدم إلى البلاد من ألمانيا وعمل في مستشفى هداسا في القدس. وقد استأجرت الشركة هذا البيت الذي أمامنا له ولزوجته التي كانت تُجيد العربية. بعد أسبوع فقط من فتح العيادة وصل إليه ٣٠–٤٠ شخصا في اليوم. علاقة د. مئير وزوجته بالعرب سكان المدينة كانت جيدة واعتاد حاكم اللواء في حينه عارف العارف أن يزورهما في بيتهما. في العام ١٩٣٦ ومع بدء الثورة العربية يقول د. مئير «أن الأجواء كانت عدائية»، وأن الناس توقفوا عن الحضور إلى عيادته. قبل أيام من اندلاع الثورة رحل د. مئير وزوجته عن المدينة.

מרכז השלטון העות'מני בעיר הדרומית

נחזור לרחוב ההגנה ונחצה אותו. נמשיך מעט ברחוב האבות ונפנה שמאלה ברחוב הרצל, כשמולנו מימין מרכז הצעירים. נחצה את רחוב הפלמ"ח, ונראה בו משמאלנו מצודת טיגארט בריטית. נמשיך ברחוב הרצל ונראה משמאלנו כניסה למתחם של משטרת ישראל, מול החלק העליון של מדרחוב רחוב קק"ל. בתוך המתחם ניתן לראות את בניין הסראיא העות'מני. נמשיך עוד קצת ברחוב הרצל וניכנס לגן אלנבי, הגן הציבורי שמשמאלנו. 15

مركز الحكم العثماني في المدينة الجنوبية

نعود إلى شارع ههجاناة ونقطعه. نواصل السيرة قليلا في شارع هأبوت ونتجه يسارا في شارع هرتسل، بينما إلى يميننا مركز الشبيبة. نقطع شارع هبلماح ونرى فيه على يسارنا برجا بريطانيا. نواصل السير في شارع هرتسل لنرى إلى يسارنا مدخل موقع شرطة إسرائيل، مقابل القسم الأعلى من ممشى شارع «ككال». يُمكننا أن نرى داخل الموقع بناية السرايا العثمانية. نواصل السير في شارع هرتسل وندخل حديقة أللنبي، الحديقة العامة إلى يسارنا. 15

מתכנני ביר אלסבע שילבו גני נוי, גני ירק ועצים בפינות רבות בעיר. בלב מרכז השלטון שלהם בביר אלסבע תכננו העות'מנים גן ציבורי, גן ג'מאל פאשה, שהשתרע על ריבוע בנייה שלם (4 דונם).

מתכנני ביר אלסבע שילבו גני נוי, גני ירק ועצים בפינות רבות בעיר. בלב מרכז השלטון שלהם בביר אלסבע תכננו העות'מנים גן ציבורי, גן ג'מאל פאשה, שהשתרע על ריבוע בנייה שלם (4 דונם). הגן סבל מליחוך צמחיו בפי עזים וכבשים ומהחום הכבד, אך עם השנים הפך למרשים ומטופח על רקע הסביבה המדברית. לעתים הורה המושל הטורקי להציב בגן חייל, שתפקידו היה לגרש עדרים ומלקטי עצים לבעירה. שם הגן ניתן לו ערב מלחמת העולם הראשונה, על שם מושלו העות'מני של מחוז סוריה, שכלל בזמנו גם את הארץ. בגן הוצב עמוד שיש שעליו נחקקו נצחונות הצבא הטורקי על הבריטים בקרבות עזה בתחילת 1917. אחר שכבשו את ביר אלסבע, הציבו הבריטים על העמוד פסל של גנרל אלנבי הבריטי שיצר הפסל אברהם מלינקוב. בשנת 1938, במהלך המרד הערבי, חיבלו ערבים בגן ובפסל. אחרי המרד הקימו הבריטים במקום אנדרטה חדשה לזכר אלנבי (שעדיין נמצאת במקום), נטעו עצים חדשים והקיפו את הגן בגדר אבן. את הגן, שכנראה ראה ימים יפים יותר, מתחזקת כיום עיריית באר שבע.

مخططو بير السبع دمجوا الحدائق العامة مع بساتين خضرة وأشجار في العديد من زوايا المدينة. في قلب مركز سلطتهم في بير السبع خطط العثمانيون حديقة عامة، حديقة جمال باشا، التي امتدت على مربّع كامل (٤ دونمات). وقد عانت الحديقة من جوع الماعز والأغنام التي التهمت أطراف أغصانها ومن الحرارة الشديدة إلا أنها تحولت مع الوقت إلى حديقة مثيرة ومُصانة جيدا في البيئة الصحراوية. أحيانا أمر الوالي التركي بوضع جندي في الحديقة لإبعاد القطعان وجامعي أخشاب الأشجار. أسم الحديقة أعطي لها عشية الحرب العالمية الأولى، على اسم الوالي العثماني على سورية التي ضمت في حينه أرض إسرائيل. وضع في الحديقة عمود حفرت عليه انتصارات الأتراك على البريطانيين في معارك غزة العام ١٩١٧. وبعد أن احتل البريطانيون بير السبع وضعوا على العمود تمثالا للجنرال أللنبي البريطاني من صنع المثّال أبراهام ملينكوب. في العام ١٩٣٨ وخلال الثورة العربية أضرّ العرب بالحديقة وبالتمثال. وبعد الثورة العربية أقام البريطانيون في المكان نصبا تذكاريا لجنرال اللنبي (لا يزال موجودا في الموقع)، غرسوا

מהכניסה לגן, ברחוב העצמאות, ניתן לראות היטב בניין גדול שצופה אל הגן מצפון־מערב, ולצדו אנטנה עצומה שמאפילה עליו.
16 זהו בית הסראיא (=המנהל), ראשון המבנים בעיר, אשר הטורקים החלו בהקמתו בשנת 1897 וחנכוהו ב־1903. לפני השלמת בנייתו ניהל המושל הטורקי (הקאימקאם) הראשון של הנפה החדשה את ענייניה מתוך מאהל, ואילו המושל השני כבר משל על נפת ביר אלסבע ועל תושביה הבדווים מבניין הסראיא. אחרי שקם הבניין גברה נהירתם של סוחרי עזה לביר אלסבע, משום שחשו ביטחון גובר לשהות במקום.

תכנונו של הבניין העביר מסר של ריחוק, סמכות ושליטה: הוא מוקם בנקודה הגבוהה בעיר, בראש גבעה הנראית היטב מכל מקום בסביבה,

أشجارا جديدة وأحاطوا الحديقة بسور حجري. كانت الحديقة شهدت في الماضي أياما أفضل، ويصونها اليوم بلدية بئير شيبع.

يُمكننا أن نرى من مدخل الحديقة في شارع هعتسمؤوت وبشكل واضح بناية كبيرة تطلّ على الحديقة من الشمال الغربي وإلى جانبه
هوائي عالٍ يغطيه. إنها السرايا (الحاكمية)، 16
أولى المباني في المدينة التي بدأ الأتراك بإنشائها في العام ١٨٩٧ ودشنوها في العام ١٩٠٣. قبل إنشاء البناية أدار الحاكم التركي (القائمقام) الأول للقضاء الجديد شؤون قضائه من خيمة، بينما مارس الحاكم الثاني للقضاء مهام منصبه حاكما على بير السبع وسكانها البدو من السرايا. بعد إقامة البناية تهافت التجار على بير السبع لأنهم شعروا بالأمان في البقاء في المكان.

مخططو بير السبع دمجوا الحدائق العامة مع بساتين خضرة وأشجار في العديد من زوايا المدينة. في قلب مركز سلطتهم في بير السبع خطط العثمانيون حديقة عامة، حديقة جمال باشا، التي امتدت على مربّع كامل (٤ دونمات).

ובצד הדרך הראשית מעזה, שהמשיכה לסביבות באר אברהם. זה היה המבנה היחיד בן קומתיים בשנותיה הראשונות של העיר ביר אלסבע. הבניין תוכנן במכוון כך שלא ישתלב בתוכנית הרחובות של העיר. בניגוד לבתים הפרטיים בעיר, שנבנו מחומרים מקומיים, בסגנון מסורתי עם קומה אחת וגג שטוח, נבנה בניין הסראיא ומבני ציבור אחרים בביר אלסבע עם שתי קומות, גג רעפים אדומים, ותוך שילוב חומרים שהובאו מחוץ לאיזור. האבן לבניית המבנה נלקחה ברובה מחורבות העיר הביזנטית של באר שבע, סותתה מחדש ועובדה בידי בעלי מקצוע שהובאו למקום. יתר חומרי הבנייה – כולל קורות העץ לגג הרעפים, הרעפים עצמם ואריחי הרצפה – הובאו ממרחק רב, בעזרת גמלים. סגנון הבנייה היה אופייני למבני הציבור הטורקיים באותה עת: חזית סימטרית, כניסה ראשית במרכז ואכסדרה חזיתית בעלת שלוש קשתות.

בבניין שכנו משרדי הממשל הטורקי: לשכת הקאימקאם, העירייה, בית המשפט, המשטרה,

تخطيط البناية في المدينة بثّ رسالة بُعد وسطوة وسلطة: أقيمت في أعلى نقطة في المدينة، في رأس تلة تُرى بوضوح من كل موقع في الجوار، إلى جانب الطريق الرئيسة من غزة التي أفضت إلى منطقة بئر إبراهيم. كانت البناية الوحيدة ذات طبقتين في السنوات الأولى لبير السبع. تم تخطيط السرايا بشكل لا تكون فيها مندمجة في خريطة شوارع المدينة. خلافا للبيوت الخاصة في المدينة التي بُنيت من مواد محلية وبطريقة تقليدية وطابق واحد وسطح مستوٍ، بُنيت السرايا ومباني عامة أخرى في بير السبع من طبقتين وسطح قرميد أحمر ومن خلال استعمال مواد استُقدمت من خارج المنطقة. الحجارة التي استُعملت في بناء السرايا أُخذت بغالبيتها من خرائب المدينة البيزنطية في بئير شيبع تم نحتها من جديد واشتغل عليها حرفيون تم استقدامهم إفلى المدينة. باقي مواد البناء ـ بما فيها العوارض الخشبية لسقف القرميد والقرميد نفسه وبلاط الأرضيات ـ أُحضرت من مسافات بعيدة بمساعدة الجمال. كان نمط البناء مألوفا في المباني العامة التركية في ذلك الوقت: واجهة متّسقة ومدخل رئيس وفضاء في الواجهة بثلاثة أقواس.

בית המשפט השרעי והטאבו. במבנים סמוכים נוסדו תחנת דואר, קסרקטין למעונות השוטרים וטלגרף. הממשל הטורקי המקומי ביקש לקרב אליו את הבדווים, ומינה רבים מחייליו, קציניו ושוטריו מקרבם. הוא שילב מנהיגים בדווים גם במועצות האיזוריות והעירוניות, והעניק להם טובות הנאה אישיות, כמו חינוך לילדי השיח'ים באיסטנבול. לאחר הכיבוש הבריטי המשיך הבניין לשמש בתפקידו, ואף נקבע בו בית משפט שבטי, שבו נשפטו הבדווים באופן רשמי לפי החוקים הנהוגים אצלם. הקסרקטין נעשה למטה הראשי של המשטרה הבריטית הרכובה בנגב, שסיירה בשטח על גבי סוסים וגמלים.

בשנות העשרים, תחת השלטון הבריטי, המשיכה העיר להתפתח. איזור המגורים התרחב, הותקנו

كانت في السرايا مكاتب الحكم التركي: مكتب القائمقام، البلدية، المحكمة، الشرطة، المحكمة الشرعية والطابو. في المباني المجاورة تم إقامة محطة بريد، نُزل لنوم الشرطيين وتلغراف. حاول الحكم التركي أن يقرّب منه البدو اختار من بينهم العديد من جنوده وضباطه وشرطييه. دمج قيادات من بين البدو في المجالس اللوائية والبلدية ومنحهم امتيازات شخصية مثل تعليم أبناء المشايخ في استنبول. بعد الاحتلال البريطاني استمرّت البناية القيام بمهماتها بل تم إنشاء محكمة عشائرية فيها حيث تمت محاكمة البدو وفق الأصول المرعية عندهم. وتحول نُزل الشرطيين إلى المقر الرئيسي للشرطة البريطانية الخيالة في النقب التي قامت بالدورية على ظهور الخيول والجِمال.

איזור המגורים התרחב, הותקנו פנסי רחוב שפועלים על נפט, נבנו שני בתי ספר חדשים, וכן נפתחו בית חולים קטן ומרפאה. רמת הפשיעה בעיר היתה נמוכה מאוד, וכך גם רמת האוריינות.

פנסי רחוב שפועלים על נפט, נבנו שני בתי ספר חדשים, וכן נפתחו בית חולים קטן ומרפאה. רמת הפשיעה בעיר היתה נמוכה מאוד, וכך גם רמת האוריינות. בשנת 1922 חיו בביר אלסבע למעלה מ–2,300 תושבים, רובם מוסלמים, מלבד 235 נוצרים, וכמאה יהודים. ב–1931 התגוררו בה קרוב ל–3,000 תושבים מוסלמים, למעט כ–150 נוצרים וכמה עשרות יהודים. היו אז בעיר 545 בתים מיושבים, כולם בבעלות ערבים. מסביב לעיר נטו בדווים רבים את אוהלם. רבים עזבו את העיר זמנית בשנות בצורת.

בספטמבר 1938, במהלך המרד הערבי נגד הבריטים, הציתו ערבים מהר חברון את בניין הממשל, וגג הרעפים שלו נשרף כליל. בעקבות זאת הקימו הבריטים את מצודת הטיגארט הגדולה והמבוצרת בצמוד לבניין הסראיא, ומיקמו בה את כל הפונקציות שהיו בבניין הסראיא, עליו יצקו גג בטון שטוח.

في العشرينيات وتحت الحكم البريطاني، استمرّ تطور المدينة ونموها. اتسعت منطقة السكن وتم تثبيت أعمدة إضاءة تعمل بالنفط وبُنيت مدرستان جديدتان وفُتح مشفى صغير وعيادة. كان مستوى الجريمة في المدينة متدنيا جدا، وهكذا أيضا معرفة القراءة والكتابة. عاش في بير السبع العام ١٩٢٢ أكثر من ٢٣٠٠ نسمة غالبيتهم من المسلمين ما عدا ٢٣٥ من المسيحيين ونحو مئة من اليهود. في العام ١٩٣١ سكن بير السبع نحو ٣٠٠٠ من المسلمين إضافة إلى نحو ١٥٠ من المسحيين وبضع عشرات من اليهود. وكان في المدينة يومها نحو ٥٤٥ بيتا مأهولا كلها بملكية عربية. وفي جوار المدينة نصب الكثير من البدو خيامهم. كثيرون تركوا المدينة بشكل مؤقت في فترات المحل.

في أيلول العام ١٩٣٨، وخلال الثورة العربية ضد البريطانيين أضرم عرب من جبل الخليل النار في بناية الحاكمية واحترق سقف القرميد فيها تماما. في أعقاب ذلك أقام البريطانيون القلعة الكبيرة المحصنة بجوار بناية السرايا وموضعوا فيه كل المكاتب التي احتوتها السرايا التي سقفوها بسطح مستوٍ.

במלחמת העולם השנייה היתה ביר אלסבע תחנה חשובה עבור הבריטים בין מצרים לבין הארץ. הם סללו מחדש דרכים באיזור ויזמו מפעלים רבים לטובת הצבא, מהם נהנו גם תושבי העיר: חפירת בארות חדשות, תעשיית קרח ודפוס ונטיעת עצים. העיר המדברית הרדומה זכתה לתנופת פיתוח בתקופה זו.

في الحرب العالمية الثانية كانت بير السبع محطة هامة بالنسبة للبريطانيين بين مصر والبلاد. شقوا من جديد شوارع في المنطقة وبادروا إلى إقامة منشآت كثيرة لصالح الجيش استفاد منها سكان المنطقة: حفر آبار جديدة، صناعة الثلج والطباعة وغرس أشجار. وهكذا حظيت المدينة الصحراوية النائمة بانطلاقة تنموية في تلك الفترة.

עם עזיבת הבריטים במאי 1948 נכנס הצבא המצרי לביר אלסבע ותפס את בניין הסראיא, שם התבצרו החיילים המצרים במהלך כיבוש העיר בידי ישראל באוקטובר 1948. בתום הקרב יצאו המצרים מהבניין כשהם נושאים דגל לבן לאות כניעה. סימני הקרב נראים עדיין על קירות הבניין . מאז כיבוש ביר אלסבע ועד היום משמש הבניין את מטה פיקוד דרום ואת משטרת ישראל.

مع رحيل البريطانيين في أيار ١٩٤٨ دخل الجيش المصري إلى بير االسبع واحتل مبنى السرايا حيث استحكم الجنود المصريون خلال احتلال المدينة بأيدي إسرائيل في تشرين الأول ١٩٤٨. مع نهاية المعركة خرج المصريون من المبنى وهم يحملون الرايات البيضاء دلالة الاستسلام. ولا تزال آثار المعركة على جدران المبنى. منذ احتلال بير السبع إلى اليوم يُستعمل المبنى كمقر قيادة المنطقة الجنوبية وشرطة إسرائيل.

اتسعت منطقة السكن وتم تثبيت أعمدة إضاءة تعمل بالنفط وبُنيت مدرستان جديدتان وفُتح مشفى صغير وعيادة. كان مستوى الجريمة في المدينة متدنيا جدا، وهكذا أيضا معرفة القراءة والكتابة.

נפנה ימינה ברחוב העצמאות, ונחצה את רחוב הרצל והעצמאות לצד השני של הכיכר שמולנו.

نتّجه يمينا في شارع هعتسمؤوت ونقطع شارع هرتسل وهعتسمؤوت إلى الجهة المقابلة للساحة التي قبالتنا.

17 בבית המשופץ והמשומר שמולנו גר האינטלקטואל והפוליטיקאי הפלסטיני עארף אלעארף, ששימש כמושל נפת ביר אלסבע מטעם הבריטים בשנים 1929-1939. כדי למלא את תפקידו ביתר יעילות החל אלעארף, במקור מירושלים, ללמוד את מנהגי השבטים הבדווים וחוקיהם. הוא פרסם את ממצאיו במספר ספרים, אשר נחשבים עד היום לטקסטים קלאסיים לגבי ביר אלסבע והבדוים. אלעארף ידוע גם בזכות מחקרו ההיסטורי המקיף על הנכבה הפלסטינית, ויתכן שהוא זה שטבע את השימוש הראשוני במושג שמתייחס לפליטות ולנישול שגרמה ישראל לפלסטינים ב-1948. בשנת 1939 העבירו הבריטים את אלעארף להיות מושל נפת עזה, ואחרי 1948 הוא חזר לירושלים. בראשית שנות החמישים כיהן אלעארף כראש עיריית ירושלים המזרחית, לאחר מכן שימש כמנהל מוזיאון רוקפלר עד 1967, עת עקר לרמאללה, בה נפטר ב-1973.

17 في البيت المشترك التي تم الحفاظ عليه عاش المثقف والسياسي الفلسطيني، عارف العارف، الذي شغل منصب حاكم قضاء بير السبع من طرف البريطانيين ١٩٢٩-١٩٣٩. لغرض القيام بمهامه بنجاعة أكبر بدأ العارف وهو من القدس بالأصل، تعلّم عادات العشائر البدوية وقوانينهم. ونشر استخلاصاته في العديد من الكتب تشكل إلى اليوم نصوصا كلاسيكية فيما يخص بير السبع والبدو. والعارف معروف أيضا بفضل بحثه التاريخي الشامل حول النكبة الفلسطينية، وكان الأول الذي نحت هذا المصطلح لوصف اللجوء والسلب اللذين أحدثتهما إسرائيل للفلسطينيين في العام ١٩٤٨. في العام ١٩٣٩ نقل البريطانيون العارف ليكون حاكما على قضاء غزة. وبعد العام ١٩٤٨ عاد إلى القدس. في بدايات الخمسينيات شغل منصب رئيس بلدية القدس الشرقية ومن ثم عمل مديرا لمتحف روكفلر حتى العام ١٩٦٧ السنة التي رحل

لغرض القيام بمهامه بنجاعة أكبر بدأ العارف وهو من القدس بالأصل، تعلّم عادات العشائر البدوية وقوانينهم. ونشر استخلاصاته في العديد من الكتب تشكل إلى اليوم نصوصا كلاسيكية فيما يخص بير السبع والبدو.

אלעארף בנה את ביתו הפרטי בביר אלסבע מאבן אדמדמה (מזי אחמר) שהובאה מאיזור ירושלים. מסגרות הפתחים והכרכובים בביתו בנויים מאבן לבנה, כמקובל בבתי הערבים האמידים בירושלים, ובחצרו מזרקה. אלעארף עבר להתגורר בבית בשנת 1938 ונהנה ממנו לזמן קצר בלבד. כשעזב אלעארף את ביר אלסבע ב–1939, הושכר ביתו לעובדי מנהל הנפה והמשטרה. ב–1948 התגורר כאן המפקד של הכוח הצבאי המצרי שישב בביר אלסבע בעת המלחמה, ולאחר הכיבוש הישראלי את העיר שימש הבית את משרדי הממשל הצבאי ששלט בעיר בשנתה הראשונה. לאחר מכן שימש הבית במשך מספר שנים כשק"ם (שירות קנטינות ומזנונים של משרד הביטחון), עד שבשנת 2003 נמכר לחברת הבניין האחים פרץ לוזון, אשר שיפצה ושימרה את הבית ושיכנה בו את משרדיה.

נחצה את רחוב הרצל ונחזור בצדו השני של רחוב העצמאות. נעמוד מול בית מספר 60, בית המושל, שמשמש את מוזיאון הנגב לאמנות. המוזיאון סגור בימי א'. שעות פתיחה: ימים ב', ג' ו-ה' – 10:00 18

فيها إلى رام الله حيث توفي في العام ١٩٧٣.

بنى العارف بيته الخاص في بير السبع من حجر يشوبه احمرار (مزي أحمر) تم استقدامه من منطقة القدس. مداخل بيته والأطر مبنية من حجارة بيضاء كما هي العادة في بيوت الأثرياء في القدس وفي باحته نافورة.

انتقل العارف للعيش في هذا البيت العام ١٩٣٨ وتمتع به لفترة قصيرة فقط. عندما رحل العارف عن بير السبع تم تأجير بيته لموظفي إدارة القضاء والشرطة. في العام ١٩٤٨ سكن فيه قائد القوة المصرية الذي كان مقره بير السبع خلال الحربوبعد الاحتلال الإسرائيلي للمدينة تحول البيت إلى مكاتب الحاكم العسكري الذي حكم المدينة في سنتها الأولى. بعد ذلك استُعمل البيت كبناية لمتجر «الشيكم» التابع لوزارة الأمن إلى أن تم بيعه في العام ٢٠٠٣ لشركة بناء تابعة للأخوان بيرتس لوزون التي رممته وحوّلته إلى مكاتب لها.

עד 16:00; יום ד' – 19:00-12:00; ימים ו' ושבת – 14:00-10:00.

הבניין שמימינינו, שמולו גן ג'מאל פאשה, הוקם ב-1906 מול בניין הסראיא, בסגנון אופנייני למבני הציבור העות'מניים בעיר: בית בן קומתיים, עם אכסדרת כניסה בעלת שלוש קשתות בקומה התחתונה וגג רעפים. הקומה התחתונה של הבית שימשה כמקום אירוח רשמי ולקבלת ציבור, והעליונה היתה מעונם הפרטי של מושל נפת ביר אלסבע העות'מני ומשפחתו. על מנת לשמור על פרטיות המשפחה לא היה קשר בין הקומות, ולכל אחת מהן היתה כניסה נפרדת. הקומה העליונה כללה גם חדרי אמבטיה ושירותים, שנחשבו אז כמותרות.

نقطع شارع هرتسل ونعود من الجهة الثانية لشارع هعتسمؤوت. نقف قبالة بيت رقم ٦٠، بيت الحاكم 18 العسكري، الذي يقوم فيه اليوم متحف النقب للفنون. المتحف مغلق أيام الأحد. ساعات الافتتاح: الإثنين والثلاثاء والخميس . ١٠:٠٠–١٦:٠٠، أيام الأربعاء، ١٢:٠٠ – ١٩:٠٠، أيام الجمعة، ١٠:٠٠–١٤:٠٠.

البناية التي على يميننا، الذي يطل على حديقة جمال باشا، أقيم في العام ١٩٠٦ قبالة السرايا على طراز المباني العامة التركية: بيت من طبقتين مع فضاء الواجهة القائم على ثلاثة أقواس في الطابق الأول وسقف من القرميد في الطابق الثاني. الطابق الأول من المبنى استُعمل كمضافة رسمية وساتقبال جمهور بينما الثاني كان مقرّ إقامة حاكم قضاء بير السبع العثمانية وعائلته. ولغرض الحفاظ على خصوصية العائلة لم يكن هناك وصل بين الطابقين، كان لكل طابق مدخل منفص. ضم الطابق الثاني غرف حمامات ومراحيض التي اعتُبرت في حينه من الكماليات.

כדי למלא את תפקידו ביתר יעילות החל אלעארף, במקור מירושלים, ללמוד את מנהגי השבטים הבדווים וחוקיהם. הוא פרסם את ממצאיו במספר ספרים, אשר נחשבים עד היום לטקסטים קלאסיים לגבי ביר אלסבע והבדוים.

אחרי הכיבוש הבריטי המשיך הבניין לשמש כמעונו של מושל הנפה, ואחרון דייריו בתפקיד זה היה אלעארף, אשר התגורר כאן בין השנים 1929 ו-1938, עד שעבר לביתו החדש שמעבר לרחוב. בהמשך שימש הבניין כבית ספר לבנות. לאחר כיבוש העיר בידי ישראל התמקם צה"ל בבניין, ובפברואר 1950, עם הקמת באר שבע הישראלית, שימש כבית העירייה הראשון, עד סוף שנות השבעים. לאחר מכן נפתח במקום האגף לאמנות של מוזיאון הנגב, שלפני כן שכן במסגד הגדול. בשנת 1998 הוגדר המבנה כנתון בסכנת התמוטטות ונסגר לקהל. לאחר עבודות שיפוץ ושיקום נפתח בתחילת 2004 מוזיאון הנגב לאמנות בבניין, ששמר על חלוקת החללים המקורית שלו, ובמבנה מודרני שנבנה בצמוד אליו.

נמשיך עוד קצת ברחוב העצמאות, עד לבניין המסגד הגדול (הג'אמע). 19

הטורקים החלו בבניית המסגד בשנת 1897, וחנכו אותו ב-1903. בדווים השתתפו בהרמת תרומות

بعد الاحتلال البريطاني ظلت البناية تُستعمل كمسكن حاكم القضاء، وكان آخر الساكنين فيه في هذا المنصب العارف الذي عاش هنا في السنوات بين ١٩٢٩ و ١٩٣٩ إلى أن انتقل إلى بيته الجديد عبر الشارع. لاحقا استُعمل المنزل كمدرسة للبنات. بعد احتلال المدينة بأيدي إسرائيل حلّ الجيش في المنزل وفي شباط ١٩٥٠ مع إقامة بئير شيبع الإسرائيلية استُعمل المنزل كمقر للبلدية الأولى إلى نهاية السبعينيات. بعد ذلك افتتح في الموقع قسم الفنون التابع لمتحف النقب وقبل ذلك كان في البناء المسجد الكبير. في العام ١٩٩٨ اعتبر البناء عُرضة لخطر الانيار وأغلق أمام الجمهور. بعد عملية ترميم وإصلاح افتُتح مطلع ٢٠٠٤ في البناية متحف النقب للفنون الذي حافظ على مبنى الفضاءات الداخلية كما هو وأُضيف إليه مبنى حديث.

לבניית המסגד, ואף נטלו חלק פעיל בבנייה עצמה. לאחר פתיחת המסגד הכריז מושל הנפה על מכירת מגרשים לבנייה בעיר החדשה.

המסגד אינו משתלב בתוכנית העיר, אלא בנוי בזווית של 45 מעלות לרחוב, על מנת שיפנה לכיוון מכה. הוא נבנה על שטח גבוה, וצריחו נראה למרחוק. הוא עוצב על ידי אדריכל נוצרי מירושלים ונבנה מאבן שהובאה מחורבות חלוצה הנבטית על גבי גמלים. סגנונו אופייני למסגדים טורקיים מאותה תקופה – כיפה גדולה מעל מרחב גדול ומוצף אור, צריח דק שמסתיים בכיפה דמוית קונוס, ועיטור של מונוגרמה סולטנית. למסגד נבנה שער מפואר ומעוטר, שמשני צדיו הוצבו עמודי שיש, שנלקחו כנראה מחורבה ביזנטית בנגב. אבנים מעוטרות אחרות, שנלקחו מחורבות קדומות, שולבו גם הן

نواصل قليلا في شارع هعتسمؤوت، حتى بناية المسجد الكبير (الجامع). [19]

بدأ الأتراك ببناء المسجد في لعام ١٨٩٧ ودشّنوه في العام ١٩٠٣. شارك البدو في جمع التبرعات لإقامة المسجد بل وشاركوا في عملية البناء. بعد فتح المسجد أعلن حاكم القضاء عن بيع قسائم أرض في المدينة الجديدة.

لا يندمج المسجد في مخطط المدينة إذ هو مبني بزاوية ٤٥ مع الشارع بقصد الاتجاه نحو مكة. أقيم المسجد في موقع مرتفع تُرى مئذنته من بعيد. صممه مهندس معماري مسيحي من القدس وبُني من حجارة استُقدمت من خرائب مدينة الأنباط على ظهور الجمال. أسلوبه معروف في المساجد التركية من تلك الفترة ـ قبة كبيرة فوق فضاء

חצר המסגד שימשה אחרי כיבוש ביר אלסבע בידי ישראל כמחנה מעצר לתושבים הערבים שנותרו בעיר, והמסגד חדל מלשמש ככזה. בין השנים 1948 ו–1953 הוא שימש כבית מעצר ושכן בו בית משפט השלום של באר שבע.

במבנה. המבנה המהודר נועד להמחיש את הקשר של הסולטן עם הבדווים המוסלמים בנגב, ולחזק את נאמנותם. מול המסגד נפתחו לחצר שלוש כיתות ללימודי הקוראן, שאחת מהן נועדה לילדי השיח'ים. מאחורי המסגד הוקם ב–1946 גן ציבורי, כמתנה מיהודי לסגן ראש העיר הערבי, שסייע ליהודים ברכישת קרקעות בנגב. כיום נמצא שם "גן רמז", ובו ניצבים פסלי חימר של אמנים שונים. חצר המסגד שימשה אחרי כיבוש ביר אלסבע בידי ישראל כמחנה מעצר לתושבים הערבים שנותרו בעיר, והמסגד חדל מלשמש ככזה. בין השנים 1948 ו–1953 הוא שימש כבית מעצר ושכן בו בית משפט השלום של באר שבע. ב–1953 נפתח במסגד מוזיאון הנגב, בו רוכזו מוצגי אמנות, ארכיאולוגיה והיסטוריה מבאר שבע ומהנגב. המוזיאון נטש את המבנה ב–1992 בשל מצבו הרעוע, וקרוב לעשרים שנים עמד המסגד שומם ומוזנח.

כיום ישראל אינה מאפשרת עריכת תפילות במסגד, למרות בקשות מצד מוסלמים תושבי הסביבה לעשות זאת. באוגוסט 2002 עתרו ארגון עדאלה,

واسع ومليء بالضوء، مئذنة نحيفة تنتهي بقبة تشبة المخروط ونقوش سلطانية. بُنيت للمسجد بوابة فاخرة ومزينة وضعت من جانبيها أعمدة من المرمر كما يبدو من خرائب بيزنطية. كما تم دمج حجارة منقوشة أخرى أخذت من الخرائب القديمة في البناء. قُصد بالبناء أن يُبرز العلاقة بين السلطان العثماني وبين السكان البدو المسلمين في النقب ولتعزيز إيمانهم. مقابل المسجد افتتحت ثلاث صفوف لتعليم القرآن خصصت إحداها لأبناء مشايخ العشائر. أقيمت خلف المسجد في العام ١٩٤٦ حديقة عامة كهدية من أحد اليهود لنائب رئيس البلدية العربي الذي ساعد اليهود على شراء أراض في النقب. تقع هناك اليوم حديقة ريمز حيث تماثيل من الطين لفناني مختلفين.

استُعملت باحة المسجد بعد احتلال بير السبع بأيدي إسرائيل كمعسكر اعتقال للسكان العرب الذين بقوا في المدينة وتوقف المسجد عن كونه كذلك. بين العام ١٩٤٨ و ـ ١٩٥٣ استُعمل المسجد كمعتقل وكان فيه مقرّ محكمة الصلح في بئير شيبع. في العام ١٩٥٣ افتتح في المكان متحف

استُعملت باحة المسجد بعد احتلال بير السبع بأيدي إسرائيل كمعسكر اعتقال للسكان العرب الذين بقوا في المدينة وتوقف المسجد عن كونه كذلك. بين العام ١٩٤٨ و ـ ١٩٥٣ استُعمل المسجد كمعتقل وكان فيه مقرّ محكمة الصلح في بئير شيبع.

האגודה לסיוע ולהגנה על זכויות הבדווים בישראל והוועד המוסלמי בנגב לבג"ץ נגד עיריית באר שבע, בקריאה לאפשר למוסלמים להתפלל במסגד, ולבטל את ההכרזה עליו כמוזיאון. ועדה בין־משרדית שהוקמה לבדיקת הנושא – בה לא נכלל אף נציג של האוכלוסייה המוסלמית – המליצה ב–2004 להותיר על כנו את ייעודו של המסגד כמוזיאון, אך לקחת בחשבון את ההיסטוריה ואת הארכיטקטורה של המבנה. בעקבות המלצות אלה, הציע בית המשפט ב–2005 כי מבנה המסגד ישמש כמרכז תרבותי–חברתי – אך לא כמקום תפילה – עבור האוכלוסייה המוסלמית בבאר שבע. העותרים קיבלו את ההצעה, אולם העירייה התנגדה לה. בית המשפט הציע הפעם כי במסגד ייפתח מוזיאון שיוקדש לנושאים הקשורים לאסלאם. העירייה טענה כי העתירה היא פוליטית–לאומנית, וכי לפי משטרת ישראל הפעלת המסגד תיצור חיכוך בין האוכלוסייה המוסלמית לאוכלוסייה היהודית ו"תשבש את מהלך החיים התקין בעיר העתיקה". היא גרסה כי אין צורך ממשי במסגד פעיל בבאר שבע, ואף לא במוזיאון מסוג זה.

النقب حيث عرضت فيه أعمال فنية ومكتشفات أثرية وتاريخية من بئير شيبع والنقب. ترك المتحف البناية في العام ١٩٩٢ بسبب وضعها المزري وظل المسجد مهملا ومتروكا قرابة عشرين عاما.

اليوم، لا تتيح إسرائيل إجراء الصلوات في المسجد على الرغم من طلبات متكررة من مسلمي المنطقة بهذا الخصوص. في آب ٢٠٠٢ التمس مركز عدالة وجمعية المؤازرة والدفاع عن حقوق البدو في إسرائيل واللجنة الإسلامية في النقب إلى المحكمة العليا ضد بلدية بئير شيبع بطلب السماح للمسلمين بالصلاة في المسجد وإلغاء إعلانه متحفا. أوصت لجنة وزارية لفحص الموضوع ـ لم يكن فيها أي ممثل عن المسلمين ـ في العام ٢٠٠٤ الإبقاء على المسجد كمتحف مع مراعاة تاريخ البناء ومعماريته. في أعقاب هذه التوصيات اقترحت المحكمة في العام ٢٠٠٥ أن يكون المسجد مركزا ثقافيا ـ اجتماعيا ـ لكن ليس مكان لصلاة ـ للسكان المسلمين في بير السبع. قبل الملتمسون الاقتراح بينما عارضته البلدية. واقترحت المحكمة أن يُخصص قسم من المتحف لمواضيع تتصل بالإسلام. ادعت البلدية

שנים ארוכות לאחר הגשת העתירה, פסק בג"ץ ביוני 2011 כי במבנה אכן יוקם מוזיאון, אך זה יוקדש לתרבות האסלאם ועמי המזרח, "על פי שיקול דעתם המקצועי של מנהלי המוזיאון ובהתייעצות עם העותרים". הוא הוסיף כי זכותם של העותרים לפנות לוועדות התכנון ולדרוש שינוי ייעוד של המבנה ממוזיאון למקום תפילה. בפסק הדין מתחו השופטים ביקורת על עמדתה של עיריית באר שבע לפיה פתיחת המסגד תוביל לאלימות, ועל התעלמותה מההיסטוריה של מבנה המסגד, וממשמעותו עבור הציבור המוסלמי.

בנובמבר 2011 נפתחה התערוכה הראשונה במוזיאון המחודש שבמבנה המשופץ והמשוקם של המסגד הגדול – תערוכת צילומים של תולדות באר שבע מ-1900 ועד היום.

أن الالتماس سياسي ويعكس تشددا قوميا وأنه حسب شرطة إسرائيل سيكون في فتح المسجد ما يثير التوتر بين السكان المسلمين واليهود في المدينة و»يشوش سير الحياة السوية في البلدة القديمة«. وأصرت أنه ليس هناك حاجة حقيقية لمسجد في بئير شيبع ولا إلى متحف كهذا.

بعد سنوات طويلة من تقديم الالتماس قررت المحكمة العليا في حزيران ٢٠١١ أن يُقام في البناية متحف على أن يُخصص للثقافة الإسلامية ولشعوب الشرق «بموجب وجهة النظر المهنية للمشرفين على المتحف وباستشارة الملتمسين». وأضافت المحكمة أن حق الملتمسين أن يتوجهوا إلى لجنة التخطيط لطلب تغيير الغرض من البناية من متحف إلى مكان للصلاة. وفي القرار انتقد القضاة موقف بلدية بئير شيبع الذي ادعى أن فتح المسجد سيُفضي إلى العنف و لتجاهلها تاريخ بناية المسجد ومعنى ذلك بالنسبة لجمهور المسلمين.

لم يتم خلال الإعداد للمعرض التشاور مع الملتمسين ولم تُذكر كلمة إسلام في برنامج المعرض ولو مرة واحدة.

בהכנת התערוכה לא נעשתה כל התייעצות עם העותרים, ובתוכנייה המוקדשת לתערוכה לא מוזכרת המילה "אסלאם" אפילו פעם אחת.

נמשיך ברחוב העצמאות, נחצה אותו ונחצה את רחוב שמחוני / חטיבת הנגב.

בפינת הרחובות נמצא מבנה העובר שיפוצים, אשר שימש כבית ספר לילדי הבדווים. 20 השלטון העות'מני הקים ב-1914 בפאתי העיר בית ספר חקלאי במתכונת פנימייה לילדי הבדווים מהעיר ומשבטים שכנים, בשאיפה להפוך אותם מנוודים לעובדי אדמה. תוכנית הבניין וממדיו דומים מאד לאלה של בניין הסראיא, וצורתו אופיינית לבנייני הציבור הטורקיים בעיר: בניין סימטרי דו־קומתי, גג רעפים, אכסדרה בת שלוש קשתות וכן הלאה.

נראה שהטורקים לא זכו להפעיל את הבניין כבית ספר, כי עם השלמת בנייתו פרצה מלחמת העולם הראשונה. בתקופת המלחמה מוקמו בביר אלסבע המפקדה הטורקית, שירותי אספקה ותעבורה,

في نوفمبر ٢٠١١ افتتح المعرض الأول في المتحف المرمم في بناية المسجد الكبير ـ معرض صور عن تاريخ بير السبع من العام ١٩٠٠ حتى الآن. لم يتم خلال الإعداد للمعرض التشاور مع الملتمسين ولم تُذكر كلمة إسلام في برنامج المعرض ولو مرة واحدة.

نواصل في شارع هعتسمؤوت، نقطعه ونقطع شارع سمحوني/حطيبات هنيغب. في زاوية الشارعين يُوجد مبنى تحت الترميمات كان استُعمل مدرسة لأولاد البدو. 20

أقامت السلطات العثمانية في العام ١٩١٤ في ضواحي المدينة مدرسة زراعية وفق نظام الداخلية لأبناء البدو من المدينة والعشائر المختلفة بهدف تحويلهم من بدو رحّل إلى مزارعين. كان مخطط البناء ومقاييسه مشابهة جدا لمبنى السرايا وشكله معروف في المباني العامة التركية في المدينة: بناية متّسقة من طابقين، سطح قرميد

ובתי מלאכה לשירות הצבא, ובסביבותיה חנו ריכוזי צבא גדולים. כל אלה נזקקו לבית חולים צבאי מרכזי, ומבנה בית הספר הוסב לבית חולים של הסהר האדום. חולים החלו נוהרים אליו – רובם לא פצועי מלחמה, אלא חולים במגפות שפרצו בצבא הטורקי. הבניין הגדול נתמלא במאושפזים עד אפס מקום, ורבים הושכבו בצפיפות על הרצפה.

בשנת 1917, עם כינון השלטון הבריטי, החל הבניין לשמש כבית ספר רגיל לבנים ולבנות. הבנים למדו בקומת הקרקע והבנות בקומה השנייה. כשגדל מספר התלמידים הועברו הבנות למבנה האחורי, המוארך.

ב-1932 עארף אלעארף, מושל נפת ביר אלסבע אז, החזיר את הבניין לייעודו המקורי, כבית

مدخل من ثلاثة أقواس وما إلى ذلك.

يبدو أن البدو لم يحظوا بتفعيل البناية كمدرسة إذا مع النتهاء من البناء اندلعت الحرب العالمية الأولى. وفي تلك الحرب كانت في بير السبع مقر القيادة التركية وخدمات التموين والنقل وورش خدماتية للجيش. وخيّمت في منطقة المدينة قوات كبيرة من الجيش وتحوّل مبنى المدرسة إلى مشفى للهلال الحمر. بدأ المرضى يتوافدون عليه . غالبيتهم ليسوا من جرحى الحرب وإنما مرضى بأوبئة طالت الجيش التركي. امتلأ المبنى أكثر من طاقته بالمرضى واضطر المسؤولون أن يستقبلوهم على الأرضيات.

في العام ١٩١٧، مع إعلان السيادة البريطانية تحول المبنى إلى مدرسة عادية للبنين والبنات. تعلّم

בהכנת התערוכה לא נעשתה כל התייעצות עם העותרים, ובתוכנייה המוקדשת לתערוכה לא מוזכרת המילה "אסלאם" אפילו פעם אחת.

ספר חקלאי בתנאי פנימייה לילדים בדווים. לפי הסידור החדש, גרו הילדים בקומה התחתונה ולמדו בעליונה, ובחצר שמאחורי הבניין גידלו ירקות. לבית הספר התקבלו בעיקר בני שיח'ים, או בני בדווים אמידים.

בשלהי תקופת המנדט, כשלמדו בבניין כ-400 ילדים, נעשה המקום צפוף. הבנות הועברו לבניין חדש בשכנות, בו שוכן היום בית הספר "מצדה", וחלק מהבנים הועברו לבניין שמשמש כיום כבית ספר "בארי", ברחוב רמב"ם של היום. בית הספר, כמו גם כמה בתי ספר פרטיים שהיו בעיר, לימד עד רמה של חטיבת ביניים. אלה שהמשיכו בלימודים נסעו לבית ספר תיכון בעזה, המרוחקת מכאן כארבעים קילומטרים.

הצבא המצרי, עם כניסתו לעיר במאי 1948, השתמש לצרכיו בבנייני בית הספר. בתום הקרבות ולאחר הכיבוש הישראלי הוצב בבניין מטה פיקוד דרום של צה"ל, וב-1949 מוקמו בו בית החייל ולשכת קצין העיר. כעבור שלושים שנה פינה

الأولاد في الطابق الأرضي والبنات في الطابق الثاني. عندما ازداد عدد البنات تم نقلهن إلى البناية الخلفية الطولية. أعاد عارف العارف حاكم قضاء بير السبع في حينه البناية إلى غايتها الأصلية كمدرسة زراعية بشروط داخلية لأبناء البدو. وحسب الترتيب الجديد سكن الطلبة في الطابق الأول وتعلموا في الثاني وزرعوا في الساحة الخلفية الخضار. قُبل للمدرسة في الغالب أبناء مشايخ العشائر أو أبناء الميسورين.

في نهايات الانتداب عندما درس في البناية حو ٤٠٠ طالب تحول المكان إلى مكتظ. تم نقل البنات إلى بناية مجاورة حيث تقوم اليوم مدرسة «متسادة»، ونُقل قسم من الأولاد إلى ما تقوم فيه اليوم مدرسة «بئيري» في شارع رمبام اليوم. المدرسة كبعض المدارس الخاصة التي عملت في المدينة، درّس بمستوى مدرسة إعدادية. أما الذين واصلوا التعليم فقد انتقلوا إلى غزة مسافة ٤٠ كيلومتر.

استعمل الجيش المصري المدرسة لأغراضه عند دخوله المدينة في أيار ١٩٤٨. بعد انتهاء المعارك واحتلال إسرائيل للمدينة أقيم في المدرسة مقرّ

צה"ל את המבנה, אשר עבר לרשות עיריית באר שבע כשהוא ריק ומוזנח. כיום מתבצעים במקום שיפוצים, ואמור להיפתח בו פארק מדע לנוער, בשם "מדערום".

القيادة الجنوبية وفي العام ١٩٤٩ تحول إلى مقرّ ذابط المدينة وبيت الجندي. أخلى الجيش المبنلى بعد نحو ثلاثين عاما وانتقل إلى أيدي بلدية بئير شيبع وهو خال ومهمل. تجري في الموقع اليوم ترميمات تمهيدا لفتح بارك علوم للشبيبة «مدعروم».

في نهاية تشرين الأول ١٩١٧ احتلت بير السبع قوات بريطانية كان بينها خيالة أستراليون ونيوزيلنديون. من هنا واصل البريطانيون احتلال البلاد كلها.

קברים בריטיים, רכבת עות'מנית, שכונות ישראליות

נמשיך ברחוב העצמאות, כשאנו עוזבים את העיר העות'מנית. הכביש נעשה רחב יותר, ובצדיו בניינים רבי קומות. נחצה את רחוב הרצפלד, נמשיך קצת, ונראה משמאלנו את הכניסה לבית הקברות הבריטי. **21**

בסוף אוקטובר 1917 כבשו את ביר אלסבע כוחות בריטיים, עמם נמנו בעיקר פרשים אוסטרלים וניו זילנדים. מכאן המשיכו הבריטים לכבוש את הארץ

قبور بريطانية وقطار عثماني وأحياء إسرائيلية

نواصل في شارع هعتسمؤوت تاركين وراءنا المدينة العثمانية. تحول الشارع إلى أوسع وعلى جانبيه مباني عالية كثيرة الطوابق، نقطع شارع هيرتسفيلد ونواصل قليلا لنرى إلى يسارنا المقبرة البريطانية.

في نهاية تشرين الأول ١٩١٧ احتل بير السبع قوات بريطانية كان بينها خيالة أستراليون ونيوزيلنديون. من هنا واصل البريطانيون احتلال البلاد كلها. بعد

כולה. אחרי המלחמה החליטו הבריטים לרכז בביר אלסבע את חללי תשעת בתי הקברות הארעיים שלהם בנגב, לצד 139 חללים שכבר היו קבורים כאן. זה היה אחד מבתי הקברות הגדולים בארץ, ונטמנו בו כעשירית מחללי הצבא הבריטי בארץ, 1,239 במספר, כחמישית מהם בריטים, והיתר בעיקר אוסטרלים וניו זילנדים. רובם לא נהרגו בעת כיבוש ביר אלסבע, אלא נפלו בקרבות אחרים בדרום.

עיריית ביר אלסבע תרמה את הקרקע לבית הקברות בסביבות שנת 1920, והעבודה להקמתו נמסרה למשרד לעבודות ציבוריות ובניין של הסתדרות העובדים העבריים, שהוקמה באותה שנה (משרד שהפך שנה אחר כך לחברת סולל בונה, בבעלות ההסתדרות). בטקסט שמופיע באתר

الحرب قرر البريطانيون تركيز قتلاهم المدفونين في تسع مقابر مؤقتة في مدينة بير السبع إلى جانب ١٣٩ قتيلا كانوا مدفونين في هذه المقبرة. كان هذا من بين المقابر الكبيرة في البلاد دفن فيها نحو عُشر قتلى الجيش البريطاني في البلاد ـ ١٢٣٩ جنديا خمسهم من البريطانيين والباقي من الأستراليين والنيوزيلنديين. غالبيتهم لم يُقتلوا في احتلال بير السبع وإنما في معارك أخرى وقعت في منطقة الجنوب.

تبرعت بلدية بير السبع بأرض للمقبرة حوالي العام ١٩٢٠ وأعطي تنفيذ العمل لدائرة الأعمال العامة التابعة لنقابة العاملين العبريين وأقيمت المقبرة في العام ذاته (مكتب تحول لاحقا إلى شركة سوليل بونيه بملكية الهستدروت). في نص وارد في موقع وزارة المعارف يتم التأكيد على أن العمال

בסוף אוקטובר 1917 כבשו את ביר אלסבע כוחות בריטיים, עמם נמנו בעיקר פרשים אוסטרלים וניו זילנדים. מכאן המשיכו הבריטים לכבוש את הארץ כולה.

האינטרנט של משרד החינוך מודגש כי העובדים הקפידו על עבודה עברית ככל האפשר, ולשם כך הזמינו לריצוף רחבת התפילה אבן ירושלמית אשר נחצבה בידי יהודים, רכשו עצים ממשתלה יהודית, שכרו גנן יהודי לטפחם, ומינו מהנדס יהודי לפקח על הבנייה. בסוף 1922 הסתיימה העבודה, ובית הקברות נחנך בטקס חגיגי במרץ 1923 בהשתתפות הנציב הבריטי העליון הרברט סמואל.

כמו בכל בתי הקברות הצבאיים הבריטיים, חיילים מכל הדרגות והמקומות נקברו כאן עם מצבות במתכונת אחידה, ובית הקברות מעוצב בצורת גינה אנגלית, עם משטחי דשא, שבילים, פרחים ועצים. מאחורי בית הקברות נמצא בית קברות נוצרי קטן, בו קבורים ערבים נוצרים תחת מצבות שעליהן כתובות בערבית.

נחזור לצומת רחובות העצמאות-הרצפלד, נחצה את רחוב העצמאות ונלך ברחוב עלי דיויס. נגיע לכיכר רמב"ם – כיכר דשא גדולה שעץ זית עתיק במרכזה. 22

تشددوا في أن يكون العمل عبريا بقدر ما ممكن ولذلك طلبوا لرصف باحة الصلاة حجرا من القدس تم نحتها بأيدي يهود واشتروا الأشتال من مشتلى يهودية واستأجروا بستنجيا يهوديا لصيانتها وعينوا مهندسا يهوديا للإشراف على أعمال البناء. في نهاية العام ١٩٢٢ انتهى العمل وتم تدشين المقبرة في مراسيم احتفالية في أيار ١٩٢٣ بمشاركة المندوب السامي البريطاني هيربرت صموئيل.

كما في كل المقابر العسكرية البريطانية فقد دُفن في مقبرة بير السبع جنود من كل الرتب والأماكن مع شواهد من نمط موحّد بينما المقبرة مصممة كحديقة بريطانية مع مساحات من العشب الأخضر والممرات والورود والأشجار. خلف المقبرة مقبرة أخرى مسيحية صغيرة دفن فيها عرب مسيحيون وكتب على شواهد قبورهم بالعربية.

نعود إلى مفرق الطريقين هعتسمؤوت ـ هرتسفلد، نقطع شارع هعتسمؤوت ونسبر في شارع علي ديفيس. نصل إلى ساحة رمبام ـ ساحة واسعة من العشب ووسطها شجرة زيتون قديمة. 22

אנו נמצאים כעת באיזור של בניינים חדשים, שנבנו בפאתי שכונה שהוקמה בשנות החמישים עבור עולים חדשים. אחרי כיבושה בידי ישראל, הופקד על באר שבע מושל צבאי. 17 משפחות העולים הראשונות נכנסו לעיר בפברואר 1949, ובהמשך השנה התיישבו כ-1,500 תושבים חדשים בעיר – חיילים משוחררים, משוחררי מחנות בקפריסין וותיקים בעלי תפקידים. הם השתכנו בבתים ערביים ובמעברה סמוכה והחלו בשיקום החנויות המרוקנות שברחוב הראשי. הבדווים בסביבה שבאו לרכוש את מצרכיהם היו גורם כלכלי חשוב בהתפתחות העיר היהודית.

כמו ביר אלסבע העות'מנית, גם בניית באר שבע הישראלית התבססה על תכנון ממסדי ולא על התפתחות אורגנית. שכונותיה החדשות נבנו בשנות

نحن موجودون الآن في منطقة عمارات حديثة، أقيمت في ضواحي حي أنشئ في الخمسينيات لصالح قادمين جدد. بعد احتلال إسرائيل للمدينة عين عليها حاكم عسكري. أول ١٧ عائلة من المهاجرين دخلت المدينة في شباط ١٩٤٩ ولحقهم في السنة ذاتها نحو ١٥٠٠ من السكان الجدد - جنود مسرحون والمحررون من معسكرات قبرص وقدامى أصحاب مناصب. سكنوا في بيوت عربية وفي معبراة مؤقتة وبدأوا بترميم الحوانيت في الشارع الرئيس. أما البدو الذين قدموا لشراء المعروضات فكانوا قوة اقتصادية هامة في تطور المدينة.

كما بير السبع العثمانية كذلك بئير شيبع الإسرائيلية تأسست على تخطيط مؤسساتي وليس على تطور عضوي. تم بناء الأحياء الجديدة في الخمسينيات على مسافة من المدينة العربية

كما بير السبع العثمانية كذلك بئير شيبع الإسرائيلية تأسست على تخطيط مؤسساتي وليس على تطور عضوي. تم بناء الأحياء الجديدة في الخمسينيات على مسافة من المدينة العربية وبدون علاقة بها.

החמישים בריחוק מן העיר הערבית ובלי קשר אליה. הן תוכננו כשכונות גנים, עם מרכז מסחרי בכל שכונה ודרכים ראשיות ביניהן, והפכו לשכונות מבודדות, שביניהן שטחים שוממים. באמצע שנות השישים גובשה תוכנית מתאר חדשה לעיר, שביקשה הפעם לבסס את זיקת השכונות ל"עיר העתיקה", אשר היתה מרכז החיים והמסחר גם בבאר שבע הישראלית באותה עת.

כיום חיים בבאר שבע קרוב ל-200 אלף תושבים. לפי ארגון עדאלה, 5,000 מהם מוסלמים. כ-170 אלף בדווים שחיים בסביבה מקבלים שירותים בעיר, כפי שהיה גם בימי ביר אלסבע.

23 נמשיך ברחוב עלי דיויס מעבר לכיכר, ובפינת שדרות טוביהו נראה מולנו את תחנת הרכבת הישנה.

במלחמת העולם הראשונה נערכו הטורקים ובני בריתם הגרמנים לחיזוק המרחב הדרומי, כנגד סכנת כיבושה מדרום של הארץ בידי הבריטים, שישבו במצרים. בה בעת הם ייעדו את ביר

وبدون علاقة بها. تم تخطيطها كأحياء حدائق مع مركز تجاري في كل حي وشوارع رئيسية بينها تحولت مع الوقت إلى أحياء معزولة تفصل بينها مساحات قاحلة. في أواسط الستينيات تم وضع خارطة هيكلية جديدة للمدينة حاولت هذه المرة ترسيخ الرابط بين الأحياء و«البلدة القديمة» التي كانت مركز الحياة والتجارة في بئير شيبع الإسرائيلية في الوقت ذاته.

يعيش في بئير شيبع اليوم نحو ٢٠٠ ألف نسمة. حسب مركز عدالة ٥٠٠٠ منهم مسلمون. نحو ١٧٠ ألفا من البدو الذين يسكنون حول المدينة يحصلون فيها على خدماتهم كما كان في عهد مدينة بير السبع.

نواصل في شارع علي ديفيس عبر الساحة وفي زاوية سدروت طوبياهو نرى قبالتنا محطة القطار القديمة. 23

في الحرب العالمية الأولى استعد الأتراك وحلفاؤهم من الألمان لتعزيز المنطقة الجنوبية درءا لخطر

אלסבע להיות נקודת מוצא לכיבוש תעלת סואץ מהבריטים, הציבו בעיר ובסביבתה אלפי חיילים ובנו בה מפקדה ובניינים לצורכי הצבא. כדי להקל על התנועה ועל האספקה לחזית הדרום סללו הטורקים מסילת ברזל לביר אלסבע ודרומה ממנה. הם גם שיפרו את מערכת הכבישים בעיר והפכו אותה ליישוב הראשון בארץ שהואר בתאורה חשמלית. העיר זכתה לתנופת פיתוח בתקופה זו, ונהרו אליה מאות אנשים שביקשו למצוא עבודה במפעלים הצבאיים. אחרים גויסו בכפייה והוצבו בביר אלסבע. בעיר התרכזו מהנדסים, קבלנים, בעלי מלאכה ופועלים, ובאותה עת חיו בביר אלסבע יותר מאלף תושבים.

הרכבת הראשונה הגיעה לעיר באוקטובר 1915, כשהיא מעוטרת בדגלי טורקיה, בסרטי משי

احتلال البلاد من الجنوب بأيدي البريطانيين الذين كانوا في حينه في مصر. بل أرادوا تحويل بير السبع إلى موقع ينطلقون منه للسيطرة على قناة السويس من البريطانيين فحشدوا في المدينة وقضائها آلاف الجنود وبنوا فيها مقر القيادة وبنايات لتصرف الجيش. لغرض التسهيل على حركة النقل والتزويد للجبهة مدّ الأتراك سكة حديد إلى بير السبع وجنوبها. حسنوا كذلك شبكة الشوارع في المدينة وحوّلوها إلى المدينة الأولى في البلاد التي أضيئت بالكهرباء. حظيت المدينة بطفرة تنمية وإعمار في هذه الفترة وتوافد إليها المئات ممن أملوا بإيجاد عمل في الورش العسكرية. الآخرون تم تجنيدهم قسرا وحُشدوا في بير السبع. تركز في المدينة مهندسون ومقاولون وأصحاب حرف وعمال وعاش في المدينة يومها أكثر من ألف نسمة.

כמו ביר אלסבע העות'מנית, גם בניית באר שבע הישראלית התבססה על תכנון ממסדי ולא על התפתחות אורגנית. שכונותיה החדשות נבנו בשנות החמישים בריחוק מן העיר הערבית ובלי קשר אליה.

ובפרחים, ועל הקטר התנוססה כתובת בטורקית ובגרמנית: "מצרימה!". ברכבת זו הגיעו מושל המחוז העות'מני ג'מאל פאשה ופמלייתו, בכירים בצבא העות'מני והקונסולים של גרמניה ואוסטריה. הרכבת שימשה את הטורקים במשך שנתיים כעורק אספקה כמעט יחיד לאיזור. הבריטים, שכבשו את העיר ב-1917, חנכו שנה לאחר מכן קו רכבת בין ביר אלסבע לרפיח, ומאז יצאו מהעיר רכבות מערבה לכיוון רפיח, דרומה לכיוון ניצנה וצפונה לכיוון יפו וירושלים. בשנת 1919 נעקרו הפסים הטורקיים, וביר אלסבע נותרה מחוברת במסילת ברזל רק עם רפיח. הקו לא היה רווחי, ובגלל מיעוט המשתמשים בו החלה הרכבת מגיעה לעיר רק פעם בשבוע, ביום השוק. ב-1927 נסגר הקו והמסילה פורקה, כמו גם כמה ממבני התחנה.

כיום כולל מתחם תחנת הרכבת שלושה מבני אבן: מבנה התחנה עצמה, בית מנהל התחנה, ומבנה קטן נוסף ששימש כמחסן. בקומת הקרקע שבמבנה התחנה היו חדרים למנוחת נהגי הקטרים, חדר המתנה לנוסעים ואולם, ובקומה העליונה

وصل القطار الأول إلى المدينة في تشرين الأول ١٩١٥ مزينا بأعلام الإمبراطورية العثمانية وبأشرطة حريرية وورود وظهر على القاطرة شعار «إلى مصر». وصل على متن هذا القطار الوالي جمال باشا وحاشيته وكبار ضباط الجيش وقناصل ألمانيا والنمسا. استعمل الأتراك القطار كواسطة تموين وحيدة في المنطقة لمدة سنتين. البريطانيون الذين احتلوا المدينة في العام ١٩١٧ دشنوا بعد سنة على دخولهم خط سكة حديد من بير السبع إلى رفح ومن يومها خرج القطار من المدينة غربا نحو رفح وجنوبا نحو نيتسانة وشمالا إلى يافا والقدس. في العم ١٩١٩ تم اقتلاع الخط العثماني وظلت المدينة موصولة بالسكة إلى رفح فقط. لم يكن الخط مربحا بسبب قلة المستخدمين فبدأ القطار يصل إلى بير السبع مرة في الأسبوع يوم انعقاد السوق. في العام ١٩٢٧ تم تفكيك خط السكة وبعض منشئت المحطة.

تشمل منشأة محطة القطار اليوم ثلاثة مبانٍ: مبنى المحطة ذاتها، بيت مدير المحطة، ومبنًى آخر صغيرا استُعمل مخزنا. في الطابق الأرضي من مبنى المحطة كانت غرف استراحة للسائقين

שכנו משרדי התחנה. קרוב לגג ניתן עדיין לראות טבלאות אבן הנושאות את הכתובת "ביר אלסבע" בערבית. עם השבתת פעילות הרכבת בביר אלסבע עבר מבנה התחנה שיפוץ יסודי בידי הבריטים, ומתחילת שנות הארבעים שימש כמעונם הרשמי של מושלי הנפה ושל פקידים אחרים במנהלת המנדט. עם הפינוי הבריטי וכניסת המצרים לעיר הפך המבנה למפקדה של גדוד מצרי, ולאחר כיבוש העיר על ידי ישראל שימש את צה"ל לאורך כמעט שלושים שנה. בין השנים 1975 ו-1998 פעלה בבניין סדנת נייר וגלריה.

בית מנהל התחנה שימש את מנהל תחנת הרכבת הטורקית, ועם הכיבוש הבריטי הפך לבית מגורים לפקידי השלטון. אחרי הכיבוש הישראלי שימש את צה"ל, ולאחר מכן את החברה להגנת הטבע.

وغرفة انتظار للمسافرين وقاعة بينما استُعمل الطابق العلوي كمكاتب للمحطة. قريبا من السقف لا يزال هناك بلاطات تحمل أسم بير السبع بالعربية. مع تعطيل نشاط المحطة خضع المبنى إلى ترميم جذري بأيدي البريطانيين واستعمل المبنى منذ بدايات الربعينيات كمقر رسمي لحكام القضاء وموظفين آخرين في إدارة الانتداب البريطاني. مع إخلاء المدينة بأيدي البريطانيين ودخول المصريين إلى المدينة تحول المبنى إلى مقر للواء المصري وبعد أن تم احتلال المدينة بأيدي الجيش الإسرائيلي استعمل الجيش المبنى قرابة ثوثين عاما. بين العام ١٩٧٥ و ـ ١٩٩٨ عملت في الموقع ورشة ورق وصالة عرض.

بيت مدير المحطة كان مقرا لمدير المحطة التركي ومع الاحتلال البريطاني تحول إلى مكان مبيت

يُمكننا أن نرى في المقبرة شواهد كثيرة وأكوام حجارة ويظهر لنا أيضا الإهمال الذي تعاني منه وغياب الصيانة. خلال احتلال بير السبع في العام ١٩٤٨ اقتحم لواء النقب المدينة عبر المقبرة.

כיום מבני התחנה נטושים, והמתחם כולו סובל מהזנחה.

24 ניגש לאנדרטת החייל הטורקי, שניצבת בהמשך רחוב עלי דיוויס, בסמוך לתחנה, ליד המפגש עם שדרות טוביהו.

בשנת 1990 הגישה ממשלת טורקיה לממשלת ישראל בקשה להכרה רשמית בקורבנות מלחמת העולם הראשונה בארץ, באמצעות אנדרטאות. זאת על רקע הסכם של מדינת ישראל עם מצרים שלפיו הוקמו אנדרטאות של הצבא המצרי בשטח ישראל. בעקבות זאת הציבו עיריית באר שבע וטורקיה במקום ב-2002 אנדרטה לזכר 298 חיילי הצבא הטורקי שנהרגו בביר אלסבע במהלך מלחמת העולם הראשונה. ליד האנדרטה מתנוססים דגלי טורקיה וישראל, מתוקף חוק שחוקק בכנסת לשימור אתרי מורשת טורקיים, כממשיכי התרבות והמורשת העות'מנית. בסמוך הוצב פסל של מסטפה כמאל אטאטורק, מייסד הרפובליקה של טורקיה ונשיאה הראשון, שעליו

لموظفي السلطات. بعد الاحتلال الإسرائيلي وضع تحت تصرف الجيش الإسرائيلي ومن ثم شركة حماية الطبيعة. اليوم يقف الموقع خاليا ويعاني من الإهمال.

24 نتوجه إلى نصب الجندي التركي، الموجود في تتمة شارع علي ديفيس بجوار المحطة، بجانب التقاطع مع سدروت طوبياهو.

قدمت الحكومة التركية في العام ١٩٩٠ إلى الحكومة الإسرائيلية طلبا للاعتراف رسميا بقتلى معارك الحرب العالمية الأولى في البلاد بواسطة نُصب تذكارية. هذا على خلفية الاتفاق بين دولة إسرائيل ومصر أقيمت بموجبه نُصب تذكارية كهذه للجنود المصريين في الأراضي الإسرائيلية. في أعقاب ذلك بنت بلدية بئير شيبع والسلطات التركية في الموقع في العام ٢٠٠٢ نصبا لذكرى ٢٩٨ جنديا تركيا قتلوا في بير السبع خلال الحرب العالمية الأولى. ترتفع على النصب أعلام تركيا وإسرائيل بموجب قانون سنّ في الكنيست للحفاظ على مواقع أثرية تركية باعتبارهم مكملي الثقافة والموروث العثمانييْن. وضع قريبا من النُصب

כיתוב עם אמרתו: "שלום בבית, שלום בעולם".

נחזור לכיכר רמב"ם ונפנה שמאלה ברחוב רמב"ם. נלך ברחוב רמב"ם בצד שיכוני בלוקים מסוף שנות השבעים, שליד אחד מהם (מס' 56) ניצב מגדל מים. 25

המגדל הגבוה והרחב נבנה מאבן בידי הטורקים בשנת 1915, על מנת לספק מים למנועי הקיטור של הרכבות אשר החלו להגיע לעיר באותה עת. בקומה התחתונה של המגדל פעלו המשאבות, ובקומתו השנייה – בולטים מעל גג המגדל – היו שני דוודים גליליים מברזל, שבהם נאגרו המים. בשאיבת המים לדוודים עבדו עובדי כפייה יהודים. מגדל המים נקבע במקום שבו הסתעפה מסילה צדדית, שאפשרה למלא במים את הקטרים.

تمثال لمصطفى كمال أتارتورك مؤسس الجمهورية التركية ورئيسها الأول كتب عليه مقولته: «سلام في البيت، سلام في العالم».

نعود إلى ساحة «رمبام» ونتجه يسارا في شارع رمبام. نسير في شارع رمبام من جهة عمارات السكن من نهاية السبعينيات إلى جانب إحداها (رقم ٥٦) موجود خزان مياه. 25

الخزان العالي والواسع أقيم بايدي الأتراك في العام ١٩١٥ لغرض تزويد محركات القطار الذي بدأ بالوصول إلى المدينة في ذلك الوقت. في الطابق الأول من الخزان عملت المضخات وفي الطابق الثاني . تظهر واضحة فوق سطح الخزان . كان هناك مرجلان أسطوانيان من حديد حيث تم تخزين الماء. قام بضخ الماء إلى المرجلين عمال سخرة يهود. أقيم

בבית הקברות ניתן לראות מצבות רבות וגלי אבנים, וניכר כי המקום מוזנח, מלוכלך ולא מתוחזק. בעת כיבוש ביר אלסבע ב-1948 פרצה חטיבת הנגב לעיר דרך בית הקברות.

במלחמת העולם הראשונה ניסו הבריטים להפציץ את מגדל המים מהאוויר אך לא גרמו לו נזק ממשי, ולאחר שכבשו את העיר הוא שימש גם את קטריהם, עד סגירתה של תחנת הרכבת ב-1927. לאחר כיבוש ביר אלסבע בידי ישראל שימש מגדל המים את באר שבע הישראלית בשנותיה הראשונות. מעבר לכביש ניצב בית ספר בארי, במבנה ששימש כבית ספר לבדווים בשלהי תקופת המנדט.

לאחר כ-500 מטרים, בפינת רחוב אצ"ג, נראה משמאלנו את מתחם בית הקברות המוסלמי. 26

בית הקברות שוכן באיזור נרחב ומגודר, אסור לכניסה, שבצדו האחד "העיר העתיקה", ובצדו השני הכביש הראשי שמוביל מבאר שבע דרומה וצפונה. מעבר לכביש ניצבים התחנה המרכזית וקניון הנגב, הקניון הראשון בבאר שבע, שנפתח בשנת 1990 ותרם לדעיכתה של העיר ה"עתיקה" כאיזור מסחרי. בבית הקברות ניתן לראות מצבות רבות וגלי אבנים, וניכר כי המקום מוזנח, מלוכלך

الخزان في موقع مرتفع حيث افترق خط سكة جانبي أتاح تعبئة القاطرات بالمياه.

في الحرب العالمية الأولى حاول البريطانيون أن يقصفوا خزان المياه من الجو لكنهم لم يسببوا له أضرارا تُذكر، وبعد أن احتلوا المدينة استُعمل الخزان لتشغيل قطاراتهم إلى أن تم إغلاق المحطة في العام ١٩٢٧. بعد احتلال بير السبع بأيدي إسرائيل استُعمل الخزان لخدمة بئير شيبع الإسرائيلية في سنواتها الأولى. عبر الشارع تقع مدرسة بئيري في مبنى استُعمل مدرسة للبدو في نهايات فترة الانتداب.

بعد نحو ٥٠٠ متر في زاوية شارع «أتساغ» على يسارنا نرى موقع المقبرة الإسلامية . 26

تقع المقبرة في منطقو واسعة ومسيجة ممنوع الدخول إليها، في جهة منها البلدة القديمة وفي جهتها الثانية الشارع الرئيسي الذي يؤدي إلى الشمال وإلى الجنوب من بئير شيبع. عبر الشارع تقع المحطة المركزية وومركز تجاري هنيجب الأول

ולא מתוחזק. בעת כיבוש ביר אלסבע ב-1948 פרצה חטיבת הנגב לעיר דרך בית הקברות.

מכאן ניתן לחזור לרחוב דרך אילת, הגובל בבית הקברות, ולתחנה המרכזית של באר שבע הסמוכה אליה.

في بئير شيبع وأقيم في العام ١٩٩٠ وساهم في أفول نجم البلدة القديمة. يُمكننا أن نرى في المقبرة شواهد كثيرة وأكوام حجارة ويظهر لنا أيضا الإهمال الذي تعاني منه وغياب الصيانة. خلال احتلال بير السبع في العام ١٩٤٨ اقتحم لواء النقب المدينة عبر المقبرة.

من هنا يُمكننا أن نعود إلى شارع ديرخ إيلات المحاذي للمقبرة وإلى المحطة المركزية لبئر السبع المجاورة للمقبرة.

// מקורות //

בג"ץ 7311/02, האגודה לתמיכה והגנה על זכויות הבדווים בישראל ואח' נגד עיריית באר שבע ואח', פס"ד מיום 22 ביוני 2011.

זוכרות את ביר אלסבע, חוברת בהוצאת עמותת זוכרות

ביגר גדעון ושילר אלי (1991), **באר שבע ואתריה**, אריאל.

גרדוס יהודה ומאיר גליצנשטיין אסתר (2008), **באר שבע: מטרופולין בהתווהות.**

וילנאי זאב (1982), **באר שבע – עיר אבות ובנים**, אריאל.

טל-קריספין הילה וגל-פאר אילן (1986), **באר שבע העיר העתיקה 1900–1948**, החברה להגנת הטבע.

מוריס בני (1991), **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 1947–1949**, עם עובד: תל אביב.

עארף אל עארף (תרצ"ז), **תולדות באר שבע ושבטיה, מערבית: מ. קפליוק**, תל־אביב: דפוס שושני.

קרסל גדעון ובן רוד יוסף (1995), "השוק הבדווי - אבן הפינה לייסוד באר שבע", קתדרה 77, עמ' 39-66.

// المصادر //

محكمة عدل عليا ٧٣١١/٠٢، جمعية الدفاع عن حقوق البدو في إسرائيل وآخرون ضد بلدية بئير شيبع وآخرين، قرار حكم من يوم ٢٢ حزيران ٢٠١١.

ذاكرات بير السبع, كراسة من إصدار جمعية «زوخروت».

بئير شيبع ومعالمها، إصدار أرئيل، أيار ١٩٩١.

بئير شيبع متروبولين في صيروة، يهودا غردوس وإستير جليتسنشطاين، ٢٠٠٨.

بئير شيبع ـ مدينة الآباء والأبناء، زئيف فيلناي، الطبعة الثانية، ١٩٨٢

بئير شيبع المدينة القديمة ١٩٠٠–١٩٤٨، هيلاة طال ـ كريسبين وإيلان جال ـ فئير، الشركة لحماية الطبيعة، ١٩٨٦.

موريس بيني (١٩٩١), **ولادة مشكلة اللاجئين الفلسطينيين, ١٩٤٧ – ١٩٤٩**, عام عوفيد: تل أبيب.

عارف العارف، **تاريخ بير السبع وعشائرها، من العربية: م. كابليوك**، تل أبيب: مطبعة شوشاني،

سوق البدو ـ حجر الزاوية لتأسيس بئير شيبع، جدعون كرسل ويوسف بن ـ رود، كاتدرة، ٧٧ تشرين الأول ١٩٩٥، ص ٣٩–٦٦.

www.drory.net/shimur | www.ayalim.org.il | www.or1.org.il | www.b7omanim.com